

1. számú melléklet

NEMZETI TÁRSADALMI FELZÁRKÓZÁSI STRATÉGIA – MÉLYSZEGÉNYSÉG, GYERMEKSZEGÉNYSÉG, ROMÁK – (2011–2020)

HELYZETELEMZÉS

1.	A SZEGÉNYSÉGRŐL.....	3
	<i>Jövedelmi szegénység.....</i>	<i>4</i>
	<i>Gyermekek háztartásai, gyermekszegénység.....</i>	<i>5</i>
	<i>Alacsony munkaintenzitású háztartások.....</i>	<i>7</i>
	<i>Súlyos anyagi depriváció.....</i>	<i>8</i>
2.	A ROMA NÉPESSÉG HELYZETE.....	9
	<i>A roma nők helyzete.....</i>	<i>14</i>
3.	A GYERMEKEK HELYZETE.....	19
4.	TERÜLETI HÁTRÁNYOK.....	24
5.	AZ OKTATÁSHOZ ÉS KÉPZÉSHEZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS.....	29
6.	A MUNKAVÁLLALÁSHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS.....	41
7.	AZ EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁSHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS.....	44
8.	A LAKHATÁSHOZ ÉS AZ ALAPVETŐ SZOLGÁLTATÁSOKHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS.....	50

A helyzetelemzés áttekinti a három legsúlyosabb szegénységi kockázati tényezővel behatárolható célcsoport (romák, gyerekek, hátrányos helyzetű térségben lakók) helyzetét, illetve az uniós roma keretstratégiában is kiemelt négy problématerületen (foglalkoztatás, oktatás, egészségügy, lakhatás) azonosítja a legfontosabb gondokat.

1. A szegénységről

Noha a szegénység számos társadalmi tényező által meghatározott, összetett jelenség – okai között szerepelnek társadalmi és kulturális hátrányok, szocializációs hiányosságok, iskolai, képzettségbeli, munkaerő-piaci deficitek –, mértékéről legközvetlenebbül, nemzetközi összehasonlításokat is lehetővé tevő módon a **jövedelmi viszonyok vizsgálataiból** kaphatunk képet. E területen ez idő szerint két mérvado felvételtől származnak hosszabb időszakra kiterjedő, megbízható adataink a jövedelmi szegénységről: Az Európai Unió statisztikai rendszerének SILC (*Statistics on Income and Living Conditions*) felvétele és a TÁRKI Háztartás-panel vizsgálata.

Az Európai Unióban a **szegénység mérésére használt egységes indikátorrendszer** alapjait a tagországok állam- és kormányfői a 2001-ben Brüsszel külvárosában, Laekenben tartott tanácsülésen fogadták el.¹ E laekeni indikátorrendszer alapján határozta meg az Európai Bizottság az **Európa 2020 stratégia szegénység csökkentési célját** is. Az uniós cél, hogy **20 millió fővel csökkenjen** a szegénységben és kirekesztettségben élők száma. Az ehhez kapcsolódó magyar vállalás szerint **Magyarország 2020-ra mintegy félmillió fővel kívánja csökkenteni** a szegénységben élők számát. A vállalások meghatározásához az Eurostat három mutatószámot használt: a **jövedelmi szegénységben élők** számát, a **rendkívül alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők** számát, valamint az **anyagi deprivációban élők** számát.² Az összetett mutató szerint szegénynek vagy kirekesztettnek tekintjük mindazokat, akik bármelyik – vagy egyszerre több – kategóriába sorolhatók. Magyarországon – kisebb ingadozásoktól eltekintve – az utóbbi időszakban állandónak tekinthető a szegénységgel vagy kirekesztettséggel érintett népesség száma.

¹ Az akkor még jellemzően az egyes országok belső viszonyaihoz igazított, tehát elsősorban ún. relatív statisztikai mutatókat alkalmazó rendszert 2006-ban jelentősen kiegészítették a tagországok egymáshoz viszonyított helyzetét markánsabban tükröző abszolút jellegű statisztikai mutatókkal. Az indikátor rendszer jelenleg négy területet fog át, melyek egyrészt a gazdasági, társadalmi és demográfiai változásokat mérik, továbbá a társadalmi befogadásra, a nyugdíjakra és az egészségügyi helyzetre vonatkoznak. Az elmúlt években a szegénység és a kirekesztődés sokdimenziós jellegének vizsgálatára vezették be az ún. anyagi deprivációra vonatkozó – abszolút jellegű – mutatókat.

² Jövedelmi szegénység: Az OECD2-es skálával számított, éves ekvivalens háztartásjövedelem 60%-ánál alacsonyabb jövedelemből élők száma.

Az EUROSTAT *munkaintenzitás* indikátora azt méri, hogy a munkaképes korú (18–64 éves) háztartástagok az elméletileg lehetséges egyéves időkeretből mennyit (hány hónapot) töltöttek el foglalkoztatottként (teljes, illetve részmunkaidőben). Rendkívül alacsony munkaintenzitású háztartásnak tekintik azt a háztartást, ahol a háztartás munkaképes korú tagjai a lehetséges időkeretnek legfeljebb 20 vagy annál kisebb százalékában foglalkoztatottak.

Anyagilag depriváltak: akik meghatározott 9 fogyasztási tétel közül legalább háromról anyagi okból lemondani kényszerültek: 1. váratlan kiadás fedezése, 2. évi egy hét üdülés, 3. részletek fizetése (lakbér, lakástörlesztés, közmukszámlák, részletre vásárolt termékek), 4. megfelelő étkezés, 5. a lakás megfelelő fűtése, 6. mosógép, 7. színes TV, 8. telefon, 9. személygépkocsi.

Jövedelmi szegénység

A szegénységben vagy kirekesztettségben élők száma, aránya

		2005	2006	2007	2008	2009
Magyarország	%	32,1	31,4	29,4	28,2	29,9
	ezer fő	3185	3121	2878	2794	2956
EU27	%	26	25	24,5	23,6	23,1

Forrás: EUROSTAT, Statistics database <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Az összetett mutató elemeit vizsgálva jól láthatók a hazai szegénység alapvető jellemzői, s feltárhatók a helyzet romlására utaló tendenciák.

A jövedelmi szegénység számaira meglehetősen állandóság jellemző.

A jövedelmi szegénységben élők száma, aránya

		2005	2006*	2007	2008	2009
Magyarország	%	13,5	15,9	12,3	12,4	12,4
	ezer fő	1342	1578	1221	1226	1229
EU27	%	16,4	16,5	16,7	16,5	16,3

Forrás: EUROSTAT, Statistics database <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

*A kiugró adat mögött részben a hazai adatfelvételben bekövetkezett módszertani módosítások állnak.

A SILC adatfelvételek célja, hogy egységes módszertan alapján teremtsenek lehetőséget az uniós országok társadalmi viszonyainak összevetésére, elemzésére. Ez a nemzetközi összehasonlításra optimalizált felvétel-rendszer nem teszi lehetővé bizonyos kérdések vizsgálatát, melyek a hazai társadalmi problémák szempontjából meghatározók. Ilyen a roma népesség helyzete és a települési hátrányok kérdése.

A TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálata a SILC adatokhoz képest a hazai szegénység szempontjából rosszabb képet mutat. Adataik szerint Magyarországon 2009-ben a teljes népesség 13,9%-át tekinthetjük szegénynek, ennyien élnek a nemzetközileg elfogadott szegénységi küszöb³ alatti jövedelemből. Összehasonlítva a korábbi adatokkal, itt azt látjuk, hogy **a relatív jövedelmi szegénység 2007-hez képest mintegy 1,3 százalékponttal (statisztikailag is szignifikáns mértékben) emelkedett**, a 2000-es évek szinten maradó periódusa után. A 2007 és 2009 közötti növekedés jelentősebb mértékű, mint a korábbi enyhe ingadozások, és ennek nyomán a szegénység kockázata ma az 1990-es évek közepén megfigyelthez hasonló nagyságú.⁴

2009-ben a szegénységi ráta szignifikánsan emelkedett. A szegénység mélységét, tehát a szegénységből való kikerüléshez szükséges erőfeszítés nagyságát mutató szegénységi rés 2009-ben emelkedett a 2007-es értékhez képest, értéke közel 22% – minden korábbinál

³ Azaz az OECD2-es skálával számított, éves ekvivalens háztartásjövedelem 60%-ánál alacsonyabb jövedelemből.

⁴ Gábos A. és Szívós P. (2010): Jövedelmi szegénység és anyagi depriváció Magyarországon. In: Kolosi T. és Tóth I.Gy. (szerk): Társadalmi Riport 2010, Budapest: TÁRKI, 58-81.

magasabb. A szegénység mélységének trendje 1992 óta tartó folyamatos emelkedést mutat, 2007-ben enyhe csökkenéssel. A szegénységi kockázat általános növekedése nagymértékben a gyermekes háztartásokban élők szegénységi kockázatának növekedésére vezethető vissza.⁵

Gyermekek háztartásai, gyermekszegénység

További közelítéssel, az Európa 2020 stratégiához kapcsolódó magyar vállalkozás meghatározásához alkalmazott mutatószámokon már látható – különösen a már a gazdasági válság jeleit is viselő 2009-es adaton –, hogy **elsősorban a gyermekes háztartások jövedelmi pozíciója romlott.**

A szegénységi küszöb alatt élő gyermekes háztartások aránya a vizsgált időszakban végig az uniós átlagnál kedvezőbb volt ugyan, és meglehetősen stabilitást mutatott (kivéve a 2006. évi adatot, melyet nagy eltérése miatt fenntartásokkal kell kezelnünk), ám a környező országok közül 2009-ben Csehország (10,5%) és Szlovákia (13,4%) is lényegesen jobb értéket mutatott. A legutolsó, 2009-es 17%-os értékünk – feltehetően már a gazdasági válság jeleként – a helyzet rosszabbodását jelzi, és közelíti a 2009. évi lengyelországi adatot (19,8% – ami viszont jelentős javuló tendencia eredménye, a korábbi értékeket tekintve: 2005: 25,2; 2006: 23,3; 2007: 21,1; 2008: 20,2). A térség legrosszabb helyzetű országa 2009-ben is Románia (26,2%).

A szegénységi küszöb alatt élő gyermekes háztartások aránya,%

	2005	2006	2007	2008	2009
Magyarország	16,8	20,5	16,0	16,1	17
EU27	17,6	17,9	17,8	17,8	17,6

Forrás: EUROSTAT, Statistics database <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

A gyermekek érintettségét jelzik az életkori bontás szerinti adatok is, **2009-ben a gyerekek 21%-a, mintegy 380 ezer gyermek élt szegénységben.** A jövedelmi szegénység és a szegénységi kockázat⁶ egyaránt csökken az életkor előrehaladtával.

⁵ uott

⁶ Szegénységi kockázat: az adott csoportba tartozó szegények aránya az országos átlaghoz viszonyítva. Az 1-nél nagyobb érték az adott kategóriákba tartozók szegénységi küszöb alá kerülésének az átlagosnál nagyobb, az 1-nél kisebb érték pedig az átlagosnál kisebb kockázatát jelenti.

Jövedelmi szegénységi arány korcsoportok és nemek szerint, 2008, 2009 (%)

Korcsoport, éves		2008	2009
Összesen		12	12
0–17		20	21
18–24		18	18
25–49		12	13
50–64		9	8
65–		4	5
Ebből:	férfi	3	3
	nő	5	5

Forrás: A szegénység és a társadalmi kirekesztődés (Laekeni indikátorok, 2009). KSH, Statisztikai Tükör, IV. évfolyam 91. szám, 2010. október 13.

Jövedelmi szegénységi kockázat (RISK) korcsoportok és nemek szerint, 2008, 2009

Korcsoport, éves		2008	2009
Összesen		1,00	1,00
0–17		1,67	1,75
18–24		1,50	1,50
25–49		1,00	1,08
50–64		0,75	0,67
65–		0,33	0,42
Ebből:	férfi	0,25	0,25
	nő	0,42	0,42

Forrás: A szegénység és a társadalmi kirekesztődés (Laekeni indikátorok, 2009). KSH, Statisztikai Tükör, IV. évfolyam 91. szám, 2010. október 13.

Az Unió tagállamai közül az utóbbi két évet tekintve – Luxemburgot leszámítva, ahol más jövedelmi szerkezet mellett, más okok miatt kialakult jelenségről lehet szó – Magyarországon a legnagyobb a különbség a gyermekes és a gyermek nélküli háztartások jövedelmi szegénysége között. Az Európai Unióban azon 5 ország közé tartozunk, amelyekben **a legnagyobb a távolság a népesség és a gyerekek szegénysége között, a gyerekek rovására. A gyerekszegénység egyik kiemelt oka a szülők munkanélkülisége.** A munkanélküli háztartásokban élő gyermekek aránya Magyarországon 14% (255 ezer fő), ez az EU-ban a második legmagasabb arány. A **szegény gyermekek 60%-a inaktív, illetve alacsony munkaintenzitású családokban él.**

A gyermekes és a gyermek nélküli háztartások jövedelmi szegénysége, %

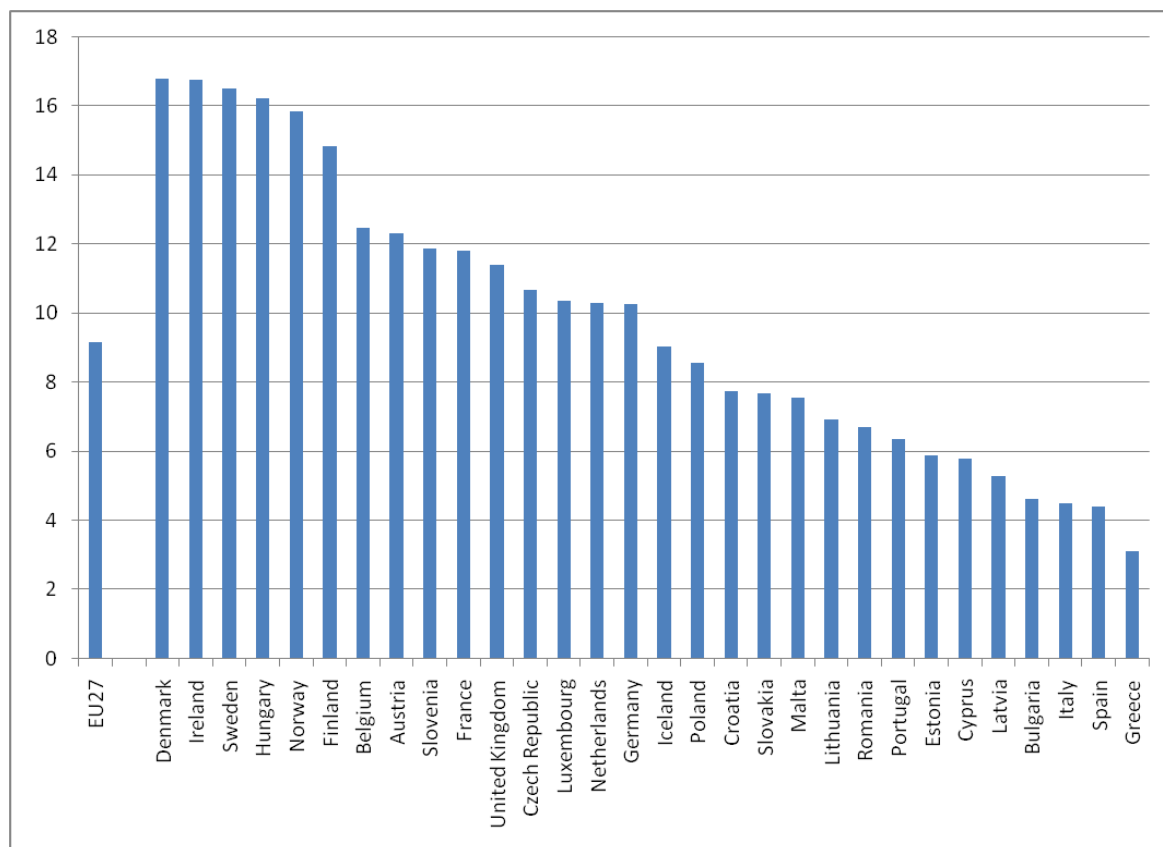
	2005	2006	2007	2008	2009
--	------	------	------	------	------

Háztartások gyermekkel	16,8	20,5	16	16,1	17
Háztartások gyermek nélkül	9,7	10	7,6	7,7	6,8
Különbség	7,1	10,5	8,4	8,4	10,2

Forrás: EUROSTAT, Statistics database <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

A szegénységi mutatókkal kapcsolatban fontos megjegyeznünk, hogy **a társadalmi juttatások szegénység csökkentő hatását tekintve uniós összehasonlításban igen jól áll Magyarország.** A pénzbeli juttatásoknak Magyarországon – a többi uniós országgal összevetve – jelentős jövedelemkiegészítő hatásuk van. *Az alacsony jövedelműek bevételeinek számottevő része származik a pénzbeli juttatások rendszereiből.* A társadalmi juttatások figyelembe vételével, illetve azok nélkül számított szegénységi rátákat tekintve megfigyelhető, hogy az utóbbi években (2005 óta) *messze az uniós átlag felettiek, a skandináv országokéinak megfelelőek mutatóink.*

A társadalmi juttatások figyelembe vételével és azok nélkül számított szegénységi ráták különbségének öt éves átlaga, 2005-2009.

Forrás: EUROSTAT, Statistics database <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Alacsony munkaintenzitású háztartások

A **rendkívül alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő** emberek száma ingadozásokkal bár, de emelkedést mutat. A gazdasági válság hatásait e számok még nem tükrözik, feltehető, hogy e népesség aránya emelkedni fog. E mutató által jelzett probléma

súlyát érzékelteti az alacsony munkaintenzitású háztartások körében a gyermekes családok európai összehasonlításban igen magas aránya Magyarországon: 55,6%; Csehország: 51,4%; Szlovákia: 50,8%; Lengyelország: 46,3%; EU27: 49,2%.: (Forrás: EUROSTAT munkaanyag a Szociális Védelmi Bizottság Indikátor munkacsoportja számára, 2010. május 27.

Magyarország esetében – az alacsony foglalkoztatási szintből adódóan – igen jelentős a népesség aránya, összesen **870 ezer főt** érint a 60 év alattiak közül a 2009-es adatok szerint. Ez a teljes népesség **11,3%-a**. Közülük **kb. 590 ezer fő** gyermekes családban él, a 0–17 éves gyermekek közül pedig kb. 300 ezer él ilyen családban. Idősoros adatok a gyermekes háztartásokra vonatkozóan nem állnak rendelkezésünkre, azonban azt valószínűsíthetjük, hogy **a gyermekek egyre nagyobb aránya születik és nő fel olyan háztartásban, ahol senki nem dolgozik, beavatkozások nélkül ez mind a szegénységi, mind a foglalkoztatási mutatók romlását idézi elő**. Ugyanakkor sokan élnek közülük olyan gyermektelen háztartásban, ahol az egyik háztartástag 60 év feletti.

Az **inaktív emberek között nagy arányban** fordulnak elő az **alacsony iskolai végzettségűek**, a **megváltozott munkaképességűek**, a **kistelepüléseken**, hátrányos térségekben élők, és a **romák**. A munkaerő-piacra jutás fő akadályai: a regionálisan egyenlőtlen munkahelykínálat, rugalmatlan munkaerőpiac, alacsony iskolázottság, tartós munkanélküli létből fakadó motivációs problémák, gyermekek, egyéb gondozásra szoruló hozzátartozók gondozási szolgáltatásainak hiánya.

Rendkívül alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő emberek száma, aránya

		2005	2006	2007	2008	2009
Magyarország	%	9,5	13	11,3	12	11,3
	ezer fő	745	1034	893	943	870
EU27	%	10	10	9,7	9	9

Forrás: EUROSTAT, Statistics database <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Súlyos anyagi depriváció

A súlyos anyagi deprivációban élők számának alakulásán jól láthatók a gazdasági válság hatásai. A mutató 2008-ig egyértelmű csökkenést mutat (párhuzamosan valamennyi volt szocialista ország adataival), ugyanakkor még így is jelentős elmaradást tükröz az EU27 átlagától. E mutató jelentősen függ a gazdasági növekedés és a társadalmi jólét változásától. Fontos, hogy a súlyos anyagi deprivációval érintett háztartásokban Magyarországon uniós összehasonlításban igen sok gyermek él.

Súlyos anyagi deprivációban élők száma, aránya

		2005	2006	2007	2008	2009
Magyarország	%	22,9	20,9	19,9	17,9	20,3
	ezer fő	2271	2077	1922	1771	2061
EU27	%	11	10	9,1	8,5	8,1

Forrás: EUROSTAT, Statistics database <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

A lakosság legnagyobb hányadának nincs lehetősége arra, hogy megtakarítson, ami abban is tükröződik, hogy Magyarországon **a többség (75%) nem rendelkezik elegendő megtakarítással az esetlegesen felmerülő váratlan kiadások saját erőből való finanszírozására.** Nincs még egy olyan tagja az Európai Uniónak, ahol ez az érték ilyen magas lenne (az EU27 átlag 2009-ben 35% volt).⁷ Vagyis a leszakadással veszélyeztetettek köre igen széles a magyar társadalomban, akár egy rövid idejű jövedelemkiesést előidéző élethelyzet – állás elvesztése, betegség, válás stb. – is tartós krízishelyzetet idézhet elő. Fontos és hatékony megközelítés tehát a *prevenció*, a leszakadás veszélyével fenyegetettek helyzetének megerősítése, a pénzügyi-gazdasági világválság tüneteivel küzdő családok esélyeinek növelése, az anyagi depriváció növekedésének megakadályozása.

Azoknak a háztartásoknak az aránya, akik nem lennének képesek arra, hogy egy váratlanul felmerülő kiadást saját forrásból fedezzenek, %, 2006–2009

Ország/Régió	2006	2007	2008	2009
EU-27	35,1	34,9	34,0	35,1
EU-15	30,9	30,5	30,4	31,4
Új tagállamok (CZ, EE, CY, LV, LT, HU, MT, PL, SI, SK)	52,6	51,0	48,9	49,3
Belgium	21,1	20,9	23,9	23,8
Cseh Köztársaság	40,3	38,5	37,9	37,9
Németország	41,0	36,5	34,9	34,6
Görögország	30,6	29,6	26,6	26,6
Franciaország	33,3	34,5	34,1	32,5
Magyarország	52,4	67,0	67,6	75,2
Ausztria	26,5	28,7	29,5	24,9
Lengyelország	57,0	54,4	50,7	50,0
Románia	:	45,1	41,7	41,7
Szlovákia	49,1	43,3	38,5	36,0
Svédország	13,9	18,0	19,5	18,5

Forrás: Gyermek és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon, 2006–2009. KSH, 2011. Kézirat

2. A roma népesség helyzete

A 2001-ben végzett népszámlálás adatai szerint nemzetiségi hovatartozás alapján 190 ezren vallották magukat cigánynak, míg a reprezentatív cigányvizsgálatok eredményei alapján a

⁷ Gyermek és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon 2006–2009, kézirat, KSH 2011

kutatók 1971-ben 320 ezer fő körülire, 1993-ban 468 ezer körülire, 2003-ban pedig mintegy 570 ezerre becsülték a cigányok számát. Ez az ország teljes népességéhez viszonyítva közel 5,5 százalékos arányt jelentett.⁸ A 2003-asnál frissebb kutatási adatok egyelőre nem állnak rendelkezésünkre. Népesség előrebecslések a romák számát 2010-es évekre 650–700 ezer közé teszik.⁹ A legfrissebb – a mintanagyságot tekintve a Kemény-féle vizsgálatoknál ugyan jóval kisebb, ám országosan reprezentatív – vizsgálatok is ezt a létszámot valószínűsítik. A 2003-as adatokból kiindulva, évi 12–15 ezer fős növekedést valószínűsítve a kutatók 750 ezer főre (a lakosság kb. 7,5%-a) becslik a cigány népességet, hozzátéve, hogy: „a roma népesség biztosan nem haladja meg az egymillió főt, és bizonyosan nagyobb, mint 700 ezer fő”.¹⁰

A cigányok száma és életkori eloszlása Magyarországon

Életkor (kohorszok)			
Évtől	évig	%	érték
0	14	36,8	209 760
15	19	10,3	58 710
20	24	9,1	51 870
25	29	8,7	49 590
30	34	7,7	43 890
35	39	6,5	37 050
40	44	6,4	36 480
45	49	5	28 500
50	54	3,1	17 670
55	59	2,5	14 250
60	64	1,6	9 120
65	69	1,3	7 410
70	-	1	5 700
Összesen:		100%	570 000

Forrás Kemény, Janky és Lengyel (2004) 18. oldal

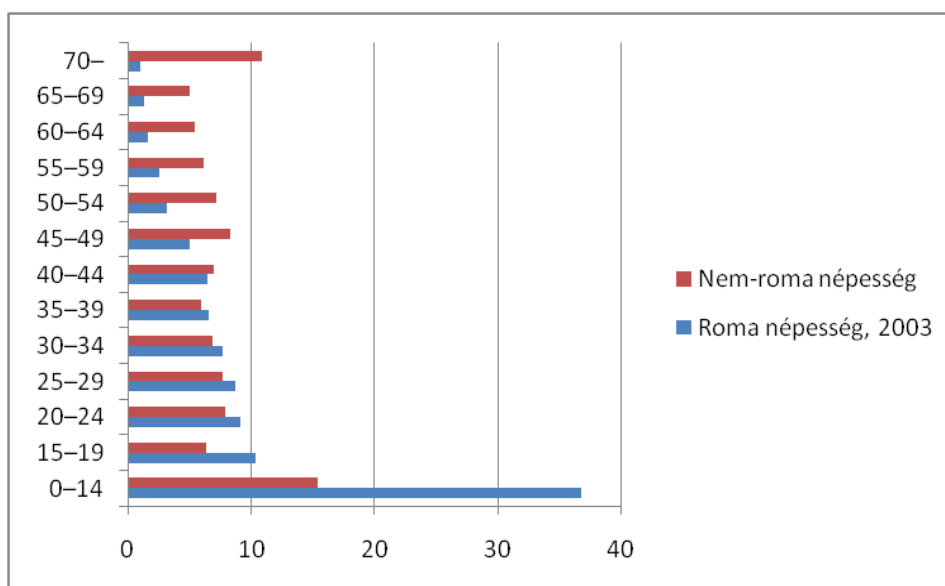
A vizsgálatok tanúsága szerint a cigányság életkori összetétele lényegesen fiatalabb népességet mutat, mint a nem cigány népességé. A romák között a 0-14 évesek aránya 36,8%, míg a nem-roma népességen belül ez az arány 15,4%.

⁸ A hazai cigányság társadalmi helyzetéről közel tíz éve nem rendelkezünk átfogó, reprezentatív adatokkal. E helyzetelemzésben sem tudunk – ami a nagymintás, országosan reprezentatív adatokat illeti – más forrásokból dolgozni, mint amelyek a Roma Integráció Évtizede Program kialakításakor rendelkezésre álltak. (Az adatok szűk köre esetében kivételt jelent a TÁRKI Háztartás Monitor felvétele, illetve a TÁMOP 5.4.1 program keretében készülő kutatások, melyek előzetes eredményeit tartalmazó gyorsjelentései 2011 májusában jelentek meg.)

⁹ Habcsek László: Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. Demográfia, 2007. 50. évf. 1. szám 7–54.

¹⁰ Roma társadalom – 2010. Gyorsjelentés a kutatás „A” részéről. (A TÁMOP 5.4.1 program kutatási pilléréhez kapcsolódóan készült kutatási jelentés.)

A roma és nem-roma népesség életkorcsoportos megoszlása, 2001, 2003, %

Az adatok forrása: Kemény, Janky és Lengyel (2004) 18. oldal, valamint a 2001-es népszámlálás demográfiai adatsorai

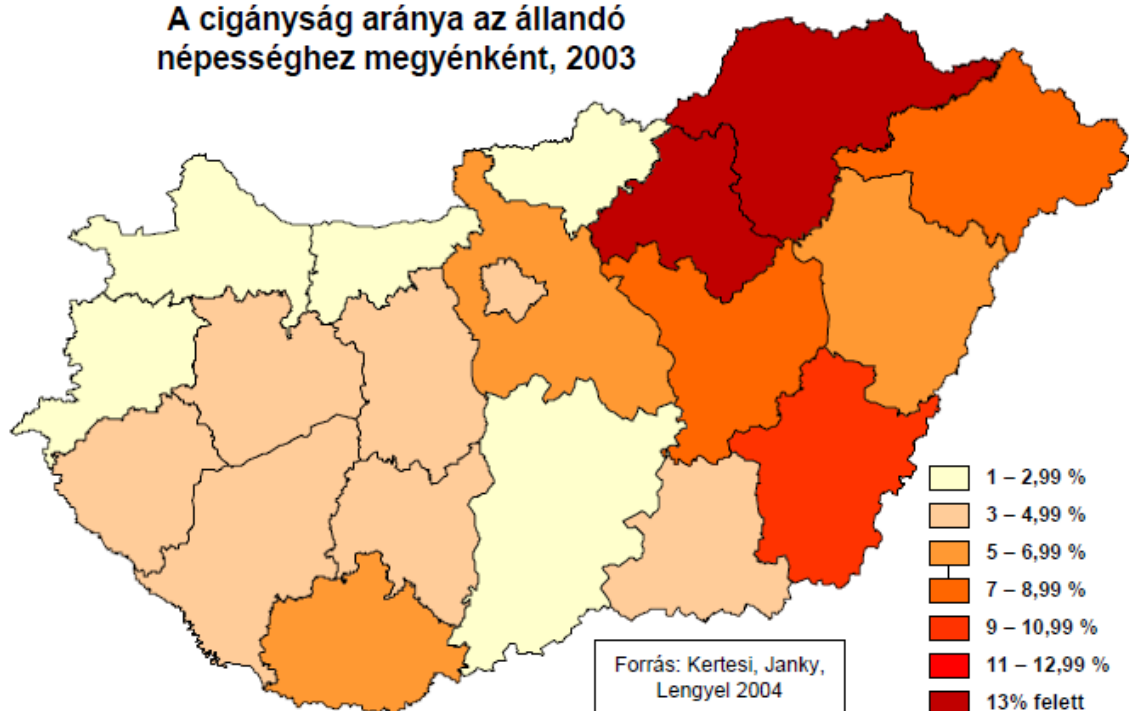
A Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program keretében az MTA KTI által készített kutatás eredményeinek összegzése és a megfogalmazott javaslatok alapján „A gyermekszegénység csökkentésére kidolgozandó stratégia egyik eleme a családtervezés tudatosságának növelése lehetne.”¹¹ A vizsgálat megállapítja, „hogy a gyermekszám emelkedésével nő a családok elszegényedésének esélye. Az alacsony státuszú szülők nagy gyermekszámának kialakulása elsősorban azzal volt magyarázható, hogy a tervezettnél több gyermekük született, ezzel együtt nagyobb arányban fordult elő, hogy a gyermek a szülők szándéka ellenére született meg, illetve, hogy később szeretett volna szülni. A tervezettnél több gyermeket vállaló családok között az elszegényedés kockázata kétszer nagyobb, mint ott, ahol a család saját elképzeléseinek megfelelő számú gyermek született.”¹²

A cigányság területileg egyenetlenül helyezkedik el az országban. A területi eltérések jelentősek mind a teljes lakosságon belüli, mind pedig a cigány népességen belüli arányszámokat tekintve. Az ország több megyéjében a teljes lakossághoz viszonyított arányuk 3 százalék alatt marad, miközben Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megyében a 15 százalékot közelíti. A területi különbségek legmarkánsabban alacsonyabb területi szinten, a települések szintjén jelentkeznek, egyes településeken, településcsoportokban többségben élnek a cigányok.

¹¹ Bass László: Az esélyegyenlőtlenségek dinamikája. (Kutatásvezető: Ferger Zsuzsa) Gyerekesély Füzetek 2. MTA GYEP Budapest, 2007. 39.p.

¹² uo.

A cigányság aránya az állandó népességhez megyénként, 2003

Forrás Kemény, Janky és Lengyel (2004) 14. oldal, készült: SzMI 2010

A romák több mint 60%-a vidéken, falusias környezetben, többnyire szegregátumokban, igen rossz lakáskörülmények között él. Kutatások szerint nagyjából száz olyan település van az országban, amely végérvényesen szegény-cigány gettóvá vált, további kettőszáz településen látszólag megállíthatatlan folyamatok nyomán minden valószínűséggel a közeljövőben fog kialakulni ez a helyzet. A gettósodott, illetve gettósodó települések zöme az ország észak-keleti és délnyugati – jellemzően kistelepülésszerű szerkezetű – leszakadó, depressziós térségeiben található. Ennek következtében megfigyelhetők a térségi szintű gettósodás, a végletes szegregáció jelenségei is.¹³ A népesség-előreszámítások – melyek regionális szinten állnak rendelkezésünkre – e népességeloszlás területi különbségeinek fennmaradását prognosztizálják.

¹³ Havas Gábor – Zolnay János: Az integrációs oktatáspolitikai hatásvizsgálata. Kutatási beszámoló. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatásokért Közalapítvány, 2010. 4. o.

A roma lakosság létszáma, 1991–2021

Területi egység	1991	2001	2011	Alap*	Alacsony	Magas
				2021		
Budapest	40 400	59 600	80 500	103 200	95 900	110 600
Közép-Magyarország	65 800	97 000	132 700	173 000	159 600	186 700
Közép-Dunántúl	22 800	31 000	39 800	49 500	45 900	53 200
Nyugat-Dunántúl	22 200	26 400	30 200	33 700	31 900	35 400
Dél-Dunántúl	63 500	72 400	79 300	84 900	82 700	86 800
Észak-Magyarország	123 800	151 500	181 900	215 500	204 300	226 500
Észak-Alföld	114 500	129 600	145 000	161 300	155 200	166 700
Dél-Alföld	35 500	41 800	48 700	56 300	53 500	59 000
Magyarország összesen	448 100	549 700	657 600	774 200	733 100	814 300

*Az előrebecslés különböző demográfiai „forgatókönyveket” feltételezve három verzióban készült.

Forrás: Hablicsek László: Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. In Demográfia, 2007. 50. évf. 1. szám 7–54.

A cigány népesség foglalkoztatási rátája egyes kutatások¹⁴ szerint alig éri el a 20%-ot. A **roma nők** 10 százalékos foglalkoztatási aránya különösen aggasztó¹⁵. Ehhez kapcsolódik a rendkívül rossz egészségi állapot (a romák átlagosan 10 évvel korábban halnak meg, mint a nem-romák¹⁶), alacsony iskolázottság (alig 20% jut el az érettségiig), telepszerű, komfort nélküli lakókörnyezet. Ezeken a területeken a bűnözés és etnikai háttérű konfliktusok erőteljesen jelen vannak. A TÁRKI 2010-es Háztartásmonitor adatfelvétele szerint **a roma népesség körében 2009-ben a szegénységi arány a 2000-es évhez közelít és eléri a 70%-ot.**¹⁷

Számos gazdasági-társadalmi folyamatot tapasztalunk, amelyek kedvezőtlenül érintik a leghátrányosabb helyzetű térségeket illetve társadalmi csoportokat. Nemzetközi összehasonlításban kifejezetten **alacsony a foglalkoztatás, nem versenyképes az oktatás, veszélyesen nő a lakosság eladósodása. Ezek a folyamatok halmozottan érintik a roma lakosságot**, ami szegregációs, diszkriminációs jelenségekhez is vezet.¹⁸

¹⁴ Kemény István–Jankó Béla–Lengyel Gabriella: A magyarországi cigányság, 1971–2003. Gondolat Kiadó–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004

¹⁵ Bernát-Páthy–Dencső 2009. A roma nők helyzete kelet-európai összehasonlításban az ezredfordulón.

¹⁶ A szegénység csapdájában. Cigányok Magyarországon - szociális - gazdasági helyzet, egészségi állapot, szociális és egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés. Delphoi Consulting 2004. 48. pp.

¹⁷ A kis elemszám miatt az adat nem tekinthető reprezentatívnak, ugyanakkor ez az egyetlen tudományos igényű becslés áll rendelkezésünkre a cigány népességszegénységi arányára vonatkozóan.

¹⁸ Fazekas K., Lovász A. és Telegdy Á. (szerk.) (2009): Munkaerőpiaci Tükör, 2009. MTA Közgazdaságtudományi Intézet és Országos Foglalkoztatási Közalapítvány. Közelkép: Munkapiaci diszkrimináció

A roma nők helyzete

Magyarországon, illetve Európa más országaiban számos kutatás, tanulmány mutatja be a romák életkörülményeit, helyzetét, a roma nők fokozott hátrányaira azonban ezek az elemzések csak részlegesen térnek ki.

A rendelkezésre álló kutatások¹⁹ alapján, a roma nőket a roma férfiakkal összevetve viszont egyértelmű megállapítást nyer, hogy iskolai végzettségük alacsonyabb, nagyobb hátrányt szenvednek a munkaerőpiacon, jövedelmük is alacsonyabb. Egészségi állapotuk rosszabb, kevésbé jutnak hozzá az egészségügyi és szociális ellátó rendszerekhez, így várható élettartamuk is rövidebb. Az esetek nagy részében nem kap elég hangsúlyt veszélyeztetettségük: családon belüli kiszolgáltatottságuk, esetenként még gyermekként történő férjhez adásuk, ahogy emberkereskedelem és prostitúció áldozatává válásuk sem.

A roma nőkkel szembeni nemi alapú diszkrimináció származású diszkriminációval is tetéződik.²⁰ Bizonyos problématerületeken rendkívül jellemző a roma nők szinte kizárólagos jelenléte, ezért ezekben az esetekben koncentrált beavatkozásokra van szükség.

Mivel a roma nők hátrányainak nagy része legfőképp az **alacsony iskolai végzettségre** vezethető vissza, így a stratégia egyik fő prioritása (4. prioritás), a roma nők iskolai és munkaerő-piaci hátrányainak csökkentése.

A roma lányok/nők hátrányai az oktatásban

A roma nők szinte minden téren: az iskolai végzettség, a **munkaerő-piaci részvétel**, illetve a jövedelem viszonylatában elmaradnak a roma és a nem roma férfiaktól valamint a nem roma nőktől egyaránt. Annak ellenére, hogy a 1993-as cigányvizsgálat adatai szerint a nem cigányokéhoz hasonlóan a romák körében is jobban teljesítenek az iskolában a lányok, a roma szülők közül a nőknek csak 5,8%-a rendelkezik szakmunkás végzettséggel, míg a férfiaknak 17,5%-a befejezte a szakmunkásképzőt²¹. A roma és nem roma nőket összehasonlítva is szembeötlő eltéréseket tapasztalhatunk: a roma nők között kétszer-ötször magasabb azoknak az aránya, akik maximum alapfokú végzettséggel rendelkeznek, mint a nem roma nők között. Az azonos státuszú roma és nem roma nők iskolázottsági mutatóinak szignifikáns az eltérése. Tehát az iskolázottsági szakadék nem csak etnikai, hanem társadalmi nemi szerepekből adódó okokra is visszavezethető. A roma nőknél a **magas iskolai lemorzsolódási** mutatókért felelős tényezők: motivációvesztés, a hátrányos helyzetből adódó szocializációs különbségek, melyeket az iskola a gyakorlatban sokszor

¹⁹ A roma nők társadalmi és politikai befogadásának időszerű kérdései Európában, Balogh Lídia és Kóczé Angéla. Fókuszban a roma nők c. konferenciához készült háttér tanulmány és ajánlás gyűjtemény.

Járóka Livia jelentése: a roma nők helyzete az EU-ban. A nők jogai/Esélyegyenlőség - 01-06-2006

Az Európai Roma Jogok Központja észrevételei Magyarországról. Az Egyesült Nemzetek a nőkkel szembeni megkülönböztetés felszámolásával foglalkozó Bizottsága 39-ik ülésére, 2007. 07. 23.-08. 10.

²⁰ Fazekas K, Lovász A. és Telegdy Á. (szerk.) (2009): Munkaerőpiaci Tükör, 2009. MTA Közgazdaságtudományi Intézet és Országos Foglalkoztatási Közalapítvány. Közelkép: Munkapiaci diszkrimináció

²¹ Farkas Péter: A roma tanulók iskolai sikerességének és a roma kisebbség helyzetének javítását szolgáló eszközök és a Nemzeti Fejlesztési Terv. Új Pedagógiai Szemle, 2002. 11.sz.,3 - 17. o.

nem megfelelően kezel, a minőségi integrált oktatáshoz való hozzáférés hiánya stb.

A roma nők és a foglalkoztatáshoz való hozzáférés

A szocializmus időszakában a roma nők közül jóval kevesebben rendelkeztek munkahellyel, mint a roma férfiak. A rendszerváltás után viszont a roma nők is a roma férfiakhoz hasonló arányban veszítették el a munkahelyeiket, így jelenleg is jóval **alacsonyabb körökben a foglalkoztatottak aránya**, mint a férfiak között. A cigányvizsgálatok adataiból kiderül, hogy a fiatal roma nők döntő többsége számára elérhetetlen a munkaerő-piaci integráció, melynek legfőbb okai: a területi hátrányok okozta szegregáció (hátrányos helyzetű régiók roma telepei, melyben az infrastruktúra sem kielégítő, nincs megfelelő, illetve megfizethető közlekedés), a munkalehetőség hiánya, az alacsony iskolai végzettség, a korai gyermekvállalás. Azok, akik a családalapítás miatt lemondanak továbbtanulási szándékukról, akár egész életükre elvesztik annak az esélyét, hogy valaha stabil munkahelyük legyen. A családalapítás és a munkaerő-piaci esélyek konfliktusával fiatalabb korban (kevesebb tapasztalat birtokában) szembesülnek a romák. Másrészt családjuk és szomszédjaik tapasztalatai alapján különösen erősek lehetnek azok a megfontolások, amelyek következtében a roma fiatalok egy jó része esetleg **jelentősen alulbecsli az iskolázottság munkaerő-piaci hozadékát**. Ezért inkább nagyobb hangsúlyt fektethetnek a gyermekvállaláson keresztül történő státuszemelkedésre, ami persze tovább csökkenti az esélyét bármilyen jövőbeni integrációs folyamatnak.

Az alacsony iskolázottság, foglalkoztatottság és a roma nők gyermekvállalásának kapcsolata

Széles körben elfogadott megközelítés, hogy jelentős motivációs erőként működik az a körülmény, hogy a *kilátástalan munkaerő-piaci helyzetben* a korai gyermekvállalás „az egyetlen lehetőség a felnőtté válásra, a tisztelet kivívására, az önbecsülés megszerzésére.”²²

A kutatások szerint²³ az elmúlt évtizedben és jelenleg is a roma nők átlagosan 20 éves korukban szülik első gyermeküket, szemben a nem roma nőkkel. A roma nők egyharmada tinédzserként 18 éves kora előtt (15-16 évesen) már anyává válik, és nagyjából kétharmaduk szül legkésőbb 20 éves koráig. A régiókat vizsgálva jól látható, hogy a kedvezőtlen munkaerő-piaci lehetőségeket nyújtó területeken átlagában is magas marad a termékenység (például a nagyon szegény keleti országgrészben), míg a romák számára is valamivel jobb lehetőségeket felkínáló régiókban (mint például Közép - és Nyugat Dunántúl) a termékenység csökkenése hasonló a nem roma népességben megvalósuló trendekkel. Tehát *a termékenységet a munkaerő-piaci esélyek jelentősen befolyásolják*.

A roma nők egészségi állapota

A romák rossz életkörülményei, a célzott tájékoztatás hiánya, a minőségi egészségügyi ellátáshoz való korlátozott hozzáférés és a magasabb egészség-kockázatoknak való kitettség következtében a roma társadalom egészéhez hasonlóan a roma nők egészségi állapota is rosszabb az átlag populációhoz viszonyítva.

²² Lásd erről Durst Judit „Nekem az élet a gyerek”. Gyermekvállalási szokások változása egy kislelki cigány közösségben. Századvég, 2001, 3. sz. 71 - 92. o.

²³ Kemény István–Janky Béla: Országos vizsgálatok 1971, 1993, 2003, A cigány népesség helyzete 26.o.

Az egészségi állapotot meghatározó tényezők között meghatározó az anyák terhességtörténete. A gyermek életkilátásait, egészségi állapotát, testi és szellemi fejlődésének alakulását nagymértékben befolyásolják a várandósság előtti és alatti egészségi állapotát befolyásoló egyéb tényezők mellett, a szülés/ születés körülményei: a megfelelő gesztációs idő, a szülés problémamentessége, a szülési sérülések elkerülése, valamint a korai adekvát szűrővizsgálatok elvégzése. Vizsgálati adatok szerint a roma anyák alacsonyabb iskolai végzettségűek, fiatalabb életkorban szülnék, kisebb a testsúlyuk. Rosszabb infrastrukturális ellátottságú körülmények között élnek (vezetékes víz, csatornahálózat).²⁴

Magyarországon – ahogy Csehországban és Szlovákiában is – a *csecsemőhalandóság, valamint az átlagosnál kisebb súlyú gyermekek születésének aránya* a romák körében közel *duplája* a teljes népesség átlagának.²⁵

A dohányzás a legjelentősebb megelőzhető halálok a fejlett országokban így Magyarországon is. Különösen aggasztó a dohányzás terjedése a nők körében, mivel a jövő generáció életésélyeit mind közvetlenül - magzati ártalom, majd megszületés után a csecsemő által elszenvedett passzív dohányzás révén -, mind közvetetten - negatív példa mutatóval – kedvezőtlenül befolyásolja. Neményi Mária kutatásában²⁶, melyet a roma anyák körében végzett kimutatta, hogy az általa vizsgált roma nők 62 %-a dohányzott terhessége alatt is, szemben a nem roma nők 25 %-ával. A fiatal roma nők egészségi állapota saját megítélésük szerint nem sokkal rosszabb a nem romáknál. Ugyanakkor az egészségkárosító magatartásformák, így a dohányzás 10%-kal gyakoribb közöttük.²⁷ A dohányzás aktív és passzív módja is rontja a magzat életkilátásait. A dohányzó – és a passzívan dohányzó – anyáknak gyakoribb a kis súlyú – átlagosan 200 g-mal kisebb –, éretlen újszülöttje. A dohányzó anyák gyermekei gyakrabban betegszenek meg *csecsemőkorukban*; felnőttkori életkilátásaik is rosszabbak.

A bölcsőhalál (SIDS) szignifikánsan gyakoribb, ha az anya dohányzott a terhesség alatt. A környezeti dohányfüstnek kitett gyermekek elmaradnak a fejlődésben (a testmagasságban, a légzési teljesítményben, az intellektuális képességekben; olvasási, magatartási-beilleszkedési zavarok léphetnek föl).²⁸

A hátrányos helyzetű csoportok - köztük a roma nők - számára a települési egyenlőtlenségek, szegregáció, alacsony jövedelem, alacsony iskolai végzettség, diszkriminatív ellátás, előítéletesség stb. okán lényegesen nehezebb a közfinanszírozott nőgyógyászati és egyéb egészségügyi ellátáshoz való jutás, ezért az intézményi és jogi szabályozás felülvizsgálata elengedhetetlen. Számukra anyagilag lényegesen nehezebben elérhetőek a fogamzásgátló gyógyszerek, és kevésbé befogadhatóak az egyéb,

²⁴ Koraszülő roma és nem roma nők összehasonlítása Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei adatok alapján, Balázs Péter, Kristie L. Foley, Rákóczi Ildikó, Greczer Andrea Nőgyógyászati és Szülészeti Továbbképző Szemle, 2010, 12. évf. 4. szám

²⁵ UNDP, The Roma in Central and Eastern Europe, Avoiding the Dependency Trap, 2003. Bulgaria, Romania, Slovakia, Hungary and the Czech Republic. Equality and Human Rights Commission, Inequalities Experienced by Gypsy and Traveller Communities: A review, 2009.

²⁶ Neményi Mária, Szegénység – etnicitás – egészség, Budapest, Újmandátum Kiadó 2005. 136 – 147. o.

²⁷ Ürmös A.-Gyukits Gy, 1999: Roma nők véleménye állapotukról és egészségügyi ellátásukról. Jobb Egészséget a nőknek (kutatási jelentés).

²⁸ Országos Egészségfejlesztési Intézet, Háttér tanulmány a dohányzás visszaszorítására, 2007.

szokásviláguktól idegen születésszabályozó módszerek. Ezért körükben jóval magasabb azok száma, akik a születésszabályozásnak a legveszélyesebb - az egészséget és a pszichét is rendkívül károsító eljárást - az *abortuszt* választják. A roma nők ötöde életében átesett már abortuszon, igen magas azon a nők aránya, akikkel ez a beavatkozás többször (3-9) is megtörtént.²⁹

Roma nők elleni jog-sértések és erőszak

Ez idáig nagyon kevés adat áll rendelkezésre a közép- és kelet-európai roma nőket érintő emberkereskedelemről, és szexuális kizsákmányolásról, noha számos emberkereskedelemről szóló jelentés kiemelte azt a tényt, hogy a kisebbségi csoportokat, különösen a roma közösségeket (Európában), illetve a gyermekotthonokban felnövő lányokat (melyek között Kelet-Közép-Európában felülreprezentáltak a roma gyermekek) különösen veszélyezteti ez az emberijog-sértés.

Magyarország kiindulási-, tranzit és célország a nők és leánygyermek szexuális kizsákmányolását célzó emberkereskedelem, valamint – az elsősorban férfiakat érintő – kényszermunka célú emberkereskedelem vonatkozásában. A nemzetközi emberkereskedelem mellett létező jelenség az országon belüli emberkereskedelem. Az áldozatok tipikusan iskolázatlan, anyagilag kiszolgáltatott személyek, jellemzően Kelet-Magyarország és Északkelet-Magyarország térségéből.³⁰

Egy kutatás, amelyet az Európai Roma Jogok Központja (ERRC) és partnerei Magyarország mellett Bulgáriában, a Cseh Köztársaságban, Romániában és Szlovákiában folytattak, szintén alátámasztja ezt a tényt okként a szegénység és kirekesztettség különböző formáit megjelölve. A kutatóknak a szociális ellátórendszer szakembereivel, valamint civil szervezetek képviselőivel folytatott interjúi során kiderült, hogy a megkérdezettek az emberkereskedelem áldozatainak 40– 80%-át tartják romának Magyarország esetében. Fontos az is, hogy a felmérés szerint a vizsgált célországokban nagyon kevés roma vehetett részt megelőző programokban, illetve jutott hozzá áldozatvédelmi szolgáltatásokhoz.

Az emberkereskedelem és a szexuális kizsákmányolás esetében nem léteznek megelőzést szolgáló intézkedések, így nem képesek megfelelő védelmet nyújtani a roma nők, illetve a roma és nem roma fiatalok számára, akik az emberkereskedelem és a szexuális kizsákmányolás által leginkább veszélyeztetettek. Magyarországi nőjogi szervezetek munkatársai szerint - *az amszterdami prostituáltak 25-30%-a, illetve a zürichi utcai prostituáltak 98-99%-a magyar állampolgár; akik közül 80-85% roma származású*- Zürichi és amszterdami civil szervezetek beszámolója alapján feltételezhető, hogy ezen nők nagy része emberkereskedelem, illetve kizsákmányolás áldozata. Ez a jelenség a keveset tárgyalt témák közé tartozik még a roma női aktivisták körében is.³¹

²⁹ Neményi Mária, Szegénység – etnicitás – egészség, Budapest, Újmandátum Kiadó 2005. 136 – 147. o.

³⁰ Az Emberkereskedelem elleni fellépés kereteit az emberkereskedelem elleni, 2008-2012 közötti nemzeti stratégiáról szóló 1018/2008. (III.26.) Korm. határozat fektette le. A Korm. hat. meghatározta a legfontosabb célokat és az elérésükhöz szükséges eszközöket, valamint kijelölte a nemzeti koordinátort és létrehozta a koordinációs mechanizmust, amely jelenleg 12 állami, civil és nemzetközi szervezetet tömörít.

³¹ A roma nők társadalmi és politikai befogadásának időszerű kérdései Európában – a 2011 április 7.-én, Budapesten megtartott *Fókuszban a roma nők* c. konferenciához készült háttér tanulmány és ajánlás gyűjtemény.
<http://www.eselyegyenloseg.eu/noierdek/sites/default/files/Roma%20nok%20tarsadalmi%20befogadasa%20Europaban.pdf>

Az elmúlt évek kormányzati roma politikájának értékelése azért is igen nehéz feladat, mert nem állnak rendelkezésre azok az adatok, amelyekkel megállapítható lenne, hogy a romáknak szánt programokból és pénzekből valójában mennyi jutott el a célcsoportokhoz. A kisebbségi támogatások hasznosulására 2005-ben tett számvevőszéki megállapítások még ma is helytállóak: támogatások eredményessége az államháztartás pénzügyi információs rendszerében nem követhető nyomon. A folyósító szervezeteknél a támogatási rendszerhez nem kapcsolódott egységes monitoring rendszer.³²

Tekintettel arra, hogy a cigányság a társadalmi hátrányokkal bíró népességben belül is igen kedvezőtlen helyzetben van, külön említendő feladat a juttatások megfelelő célzása, illetve az ezzel kapcsolatos egyik legfőbb kudarc a *lefölözés*: „**A szegénységben élő romák esetében jellemző az, hogy még a halmozottan hátrányos helyzetű csoportokon belül is a legkedvezőtlenebb helyzetben** lévőkhöz tartoznak. Következésképpen a területi és szociális szempontok alapján meghatározott célcsoportoknak indított jóléti programok esetében nagy a veszélye annak, hogy a célcsoport más tagjaihoz képest a leghátrányosabb helyzetben lévő romák kevésbé részesülnek e programok tényleges hasznaiból.”³³

Az Állami Számvevőszék 2008-as tanulmánya megállapítja: „a magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére fordított támogatások a rendszerváltás óta megsokszorozódtak, a támogatási rendszer, a támogatási programok egyre komplexebbé váltak. Ezzel a változással azonban nem tartott lépést a támogatások tervezésének, végrehajtásának, monitoringjának a rendszere. A kormányzati koordináció hagyományos eszközei pedig nem voltak alkalmasak az átfogó kormányzati programok hatékony menedzselésére.”³⁴

Etnikai adatok hiányában nem tudjuk, hogy ki a roma és ki nem az, ezért csak becsülni tudjuk a különböző intézkedésekben a romák részesedési arányát. Kivéve azon programokat, területeket (pl. a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány ösztöndíj-pályázata vagy kisebbségi választások), ahol a programok etnikai hovatartozás alapján jelölték ki a célcsoportot, és ezért a programban való részvétel feltételeként a résztvevőknek nyilatkozniuk kellett roma származásukról. Tehát az etnikailag célzó (azaz roma) programok esetében megvalósult az etnikai adatok kezelése. Meg kell vizsgálni, hogy ezt a gyakorlatot miként lehetne kiterjeszteni a programok szélesebb körére is.

Hiányoznak a fejlesztések, beavatkozások eredményeit, tényleges társadalmi hatásait értékelő összehangolt statisztikai rendszerek, átfogó társadalomtudományi kutatások. Részint ezt a hiányt felismerve került bele a Társadalmi Megújulás Operatív Programba, illetve annak 2007–2013-as időszakra szóló akciótervébe annak követelménye, hogy a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok – köztük kiemelten a roma népesség – helyzetének nyomon követésére, a fejlesztések hatásainak vizsgálatára megbízható, széles körű, nagymintás kutatásokra van szükség.

³² Farkas Flórián. Összefoglaló jelentés a roma támogatásokat felügyelő miniszteri biztosi feladatok teljesítéséről. Budapest, 2011.

³³ Dr. Pulay Gyula: Az etnikai hovatartozás számbavételi lehetőségei és szükségessége. Budapest, 2009. március. 10. http://www.gyerekmonitor.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=17:etnika-i-szambavetel-2009-03&id=3:kapcsolodo-anyagok&Itemid=4

³⁴ Lásd: Összegző, helyzetfeltáró tanulmány a magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértékéről és hatékonyságáról. Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet 2008.

A „Diszkrimináció az Európai Unióban 2009” Eurobarometer felmérés számos érdekes és megfontolandó megállapítást tett a magyar társadalom hátrányos megkülönböztetéssel és az Amszterdami Szerződésben felsorolt hat társadalmi csoporttal kapcsolatos tudására, nézeteire és attitűdjére vonatkozóan. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a faji/etnikai származás, a kor, a fogyatékoság és a nem alapján történő hátrányos megkülönböztetés nagyobb arányban fordul elő Magyarországon, mint az EU többi tagállamában, az átlaghoz képest a különbség 11–21% között van. Ugyanakkor a vallás/hitbeli meggyőződéssel kapcsolatos diszkrimináció kevésbé elterjedt. A munkahelyi hátrányos megkülönböztetés tekintetében a legtöbb hátrányt a bőrszín/etnikai származás, a kor és a nem okozza. A tudatosítás és figyelemfelkeltés szempontjából fontos adat, hogy a magyarok több mint fele (az EU átlaggal nagyjából egyenlő mértékben) azt állítja, hogy diszkrimináció vagy zaklatás esetén nem tudnának az őket megillető jogokról. Ez leginkább az alacsonyan iskolázottakra és a nőkre vonatkozik, míg a 25–29 évesek úgy tűnik, inkább tisztában vannak jogaikkal.

Az utóbbi három évben – a válság, valamint roma származású elkövetők részéről a meglévő ellentéteket tovább élező, etnikai színezetet sejtető bűncselekmények nyomán terjedő és radikalizálódó szélsőséges eszmék hatására is – gyakoribbá váltak a romákkal szembeni rasszista motivációjú súlyos erőszakos bűncselekmények, valamint az illegális paramilitáris szervezetek által folytatólagosan elkövetett roma közösségek tagjai elleni erőszak, az ún. „egyenruhás bűnözés” bizonyos formái. Az utóbbiakkal szembeni hatékonyabb fellépés érdekében 2011 májusában az Országgyűlés módosította a közösség tagja elleni erőszakra vonatkozó büntetőjogi szabályozást, mely megteremtette a kihívóan közösségellenes, valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporthoz tartozó közösség tagjaiban riadalom keltésére alkalmas magatartás büntethetőségét.

3. A gyermekek helyzete

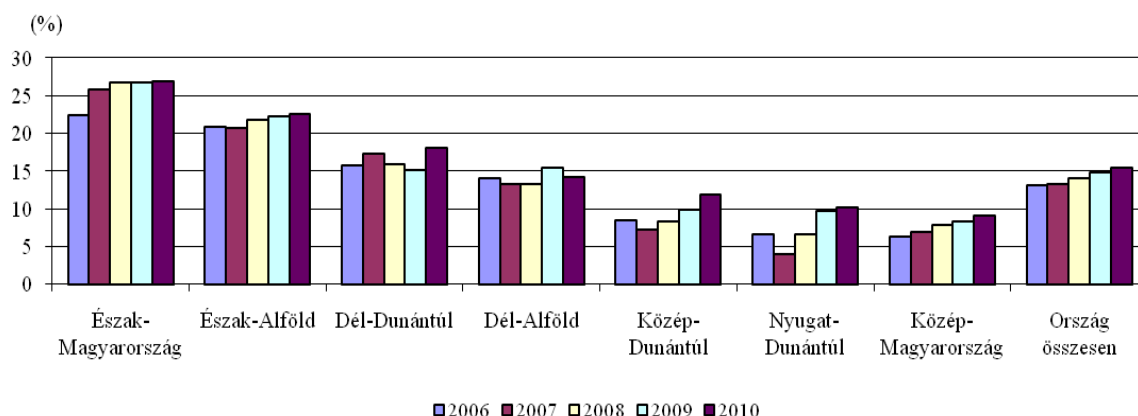
Magyarország jövőbeni gazdasági, társadalmi és politikai fejlődése azon múlik, hogy a most felnövekvő gyerekek felnőttként mennyire lesznek boldogok, egészségesek, jól képzettek, mennyire érzik magukat biztonságban, mennyire lesz erős az önbizalmuk, önbecsülésük. A demográfiai trendek a csökkenő születések, a növekvő elöregedés világosan mutatják, hogy maximalizálni kell a jövőbeli humán erőforrásokat, vagyis maximalizálni kell az összes gyerek lehetőségét a jövőben, és a szegénység és kirekesztődés problémáját hatékonyan kell kezelni.

A hátrányos, halmozottan hátrányos, köztük roma gyermekek helyzetének javítása, a szegénység átörökítésének megakadályozása kulcskérdése a társadalmi felzárkózásnak.

A KSH adatai szerint A 18 éven aluliak száma **2011. január 1-én 1.797.955 fő** volt, arányuk az össznépességen belül 18,0%. A születések száma a 80-as évek közepe óta folyamatosan csökken, **2010-ben 90.335 gyermek született.**

A gyermekes családok fokozott szegénységi kockázata a magyarországi szegénység meghatározó jellemzője. A szegénység átörökítése szempontjából a helyzet jelentős romlását mutatja a foglalkoztatott nélküli háztartásokban élő gyermekek számának egyértelmű növekedése, illetve a problémák koncentrálódását jellemző területi eloszlása.

Foglalkoztatott nélküli háztartásban élő 19 éven aluli inaktív gyermekek aránya, %

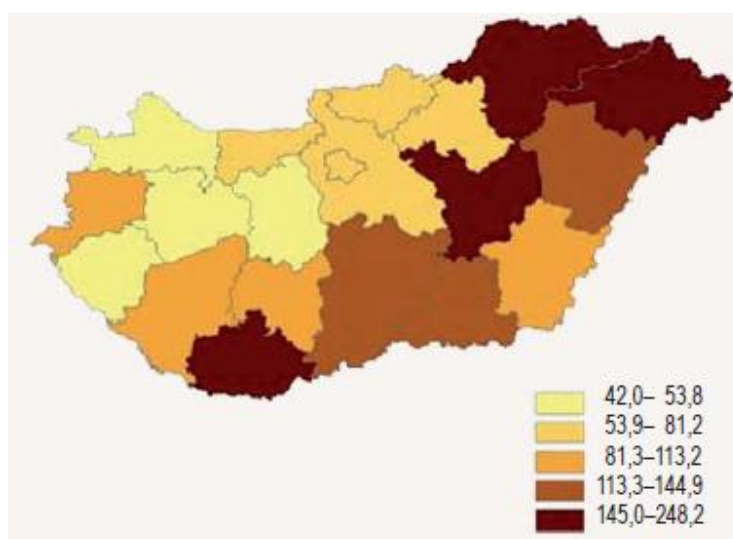

Forrás: Gyermekek és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon, 2006–2009. KSH, 2011. Kézirat

A gyermekek **11%-át** (198 ezer főt) **veszélyeztetettként tartják nyilván** a gyámhatóságok, túlnyomó többségüket anyagi okok miatt, de évek óta erőteljesen emelkedő tendenciát mutat a magatartási okokból veszélyeztetettek száma, amelynek háttérében sok esetben sorozatos iskolai kudarcok, súlyos krízisekkel, konfliktusokkal terhelt családi körülmények állnak. A hátrányos helyzetű régiókban a veszélyeztetett gyermekek aránya 2–3 szorosa a más régiók veszélyeztetettségi arányának.

Problémát jelent az egységes fogalomrendszer hiánya is. A gyermekvédelem és az egészségügy a veszélyeztetett gyermek fogalmat használja –amelynek a megítélése számos szubjektív elemet tartalmaz – a közoktatás pedig – az objektív mutatókon alapuló – hátrányos, halmozottan hátrányos helyzet fogalommal dolgozik, ennél fogva a halmozottan hátrányos helyzet beazonosítására csak akkor nyílik lehetőség, ha a gyerek megjelenik a közoktatás rendszerében.

Ezer azonos korúra jutó veszélyeztetettként nyilvántartott kiskorú, 2010.

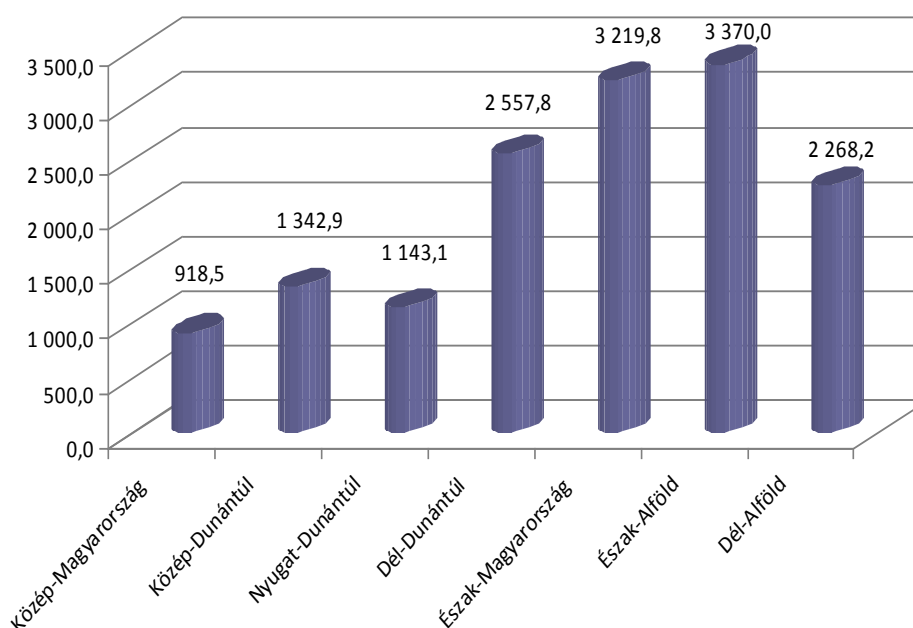

Forrás: Gyermekvédelmi jelzőrendszer, 2010. Statisztikai Tükör, V. évfolyam 42. szám. KSH, 2011. június 22.

Ugyancsak emelkedő tendenciát mutat a **védelembe vett gyermekek** száma. 2010-ben ezer kiskorúból 13,4 (összesen 24 ezer fő) gyermeket vettek védelembe. Évek óta nem csökken a súlyos veszélyeztetettségük miatt a **gyermekvédelmi szakellátásba bekerülő**, illetve ott nevelőszülőnél, vagy gyermekotthonban **elhelyezett** gyermekek száma. 2010-ben 17.792 gyermeket jelentett. Egyre nagyobb arányban kerülnek be 12–14 éves, illetve ennél magasabb életkorú gyermekek. A bekerülési okok között nagyrészt iskolai problémák, csavargás, iskolakerülés, súlyos magatartási, beilleszkedési zavarok állnak, amelyeknek a kezelését nagyban hátráltatják a gyermek-és serdülő pszichiátriai ellátás súlyos hiányosságai. Nem csökken a – komoly állami költségfordítást igénylő – szakellátásban eltöltött időtartam sem, kevés gyermeket sikerül visszagondozni a családjába, amelyben egyaránt közrejátszik a családoknak a gyermekre nézve súlyosan veszélyeztető állapota, a szülők munkanélkülisége, jövedelemnélkülisége, illetve a gyermekjóléti, gyermekvédelmi ellátórendszer kapacitáshiánya.

Lassú emelkedést mutat a **rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők** száma. 2010-ben mintegy 560 ezer gyermek (NEFMI adat) élt olyan háztartásban, ahol a családban az egy főre jutó jövedelem a nyugdíjminimum 130%-a, illetve 140%-a (egyedülálló szülő, vagy fogyatékos, beteg gyermek esetén) alatt volt. Erős területi meghatározottságot mutat a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők magas aránya.

A rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény, tízezer 0–24 éves lakosra jutó támogatott, 2009

Forrás: *Gyermekek és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon, 2006–2009. KSH, 2011. Kézirat*

A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő gyermekek közül azokat, akiknek a szülei legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkeznek, halmozottan hátrányos helyzetűnek tekintjük a közoktatási törvény rendelkezése értelmében. A NEFMI Oktatási Államtitkárság adatai szerint az óvodás gyermekek 11%-a (37 ezer), az általános iskolások

13,7%-a (106 ezer), a középfokú oktatásban részesülők 4%-a (23 ezer) **halmozottan hátrányos helyzetű**.

A gyermekek egészséges fejlődésének alapfeltétele az egészséges étkezés. A mélyszegénységben élő gyermekek közül otthon sokan nem jutnak megfelelő mennyiségű egészséges táplálékhoz. Ezért nagy jelentőségű az ingyenes közétkeztetés, amelyben összesen mintegy 400 ezer rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő bölcsődés, óvodás és általános iskolás gyermek részesül. A rászoruló középiskolások 50%-os étkezési térítési díj kedvezményben részesülnek.

Problémát jelent a, mintegy 400 ezer rászoruló gyermekek étkeztetése az iskolai szünetek alatt. A rászorulók **nyári gyermekétkeztetésére** 2011-ben 2,4 milliárd Ft-ot fordított a Kormány, amelyből mintegy 1400 településen 1410 ezer gyermek étkeztetését sikerült megoldani.

A szegénységben élő, hátrányos helyzetű gyerekek felzárkózásának segítése csak a szülők bevonásával együtt lehet sikeres. A hátrányos helyzetű családok gondozásában, a gyermekeket veszélyeztető helyzetek kialakulásának megelőzésében, megszüntetésében, az ágazatközi (oktatási, egészségügyi, gyermekjóléti) együttműködés megszervezésében kitüntetett szerepe van a gyermekjóléti szolgálatoknak. Komoly problémát jelent a szolgáltatások színvonalbeli és kapacitásbeli különbözősége, illetve az, hogy ahol a legnagyobb szükség lenne az ellátásokra, ott állnak a legkevésbé rendelkezésre. Rendkívül fontos feladat ezeken a területeken a minőségi ellátás fejlesztése, illetve kiépítése, amellyel a térségekben élők életszínvonala jelentős mértékben javulna.

A gyermekjóléti és gyermekvédelmi ellátórendszer szolgáltatásaira, intézményeire is jellemzők – a kisebb településeken fokozott mértékben – a fenntartási problémák és a szakemberhiány.

Szociális szakemberek aránya a szociális és gyermekjóléti szolgálatok munkatársai között,%

	2007	2008	2009
Gyermekjóléti szolgálatok			
Régió			
Közép-Magyarország	89,8	90,8	91,4
Közép-Dunántúl	82,0	79,6	88,7
Nyugat-Dunántúl	79,3	86,4	94,1
Dél-Dunántúl	78,2	85,2	86,9
Észak-Magyarország	76,3	82,3	84,4
Észak-Alföld	82,7	88,6	88,9
Dél-Alföld	73,1	75,6	78,6
Összesen	81,3	85,0	87,0
Településnagyság			
0 – 499	63,8	74,5	72,7
500 – 999	53,8	64,8	75,2
1 000 – 1 999	62,5	75,5	77,8
2 000 – 4 999	77,7	81,6	84,3
5 000 – 9 999	81,3	85,6	89,3
10 000 – 19 999	79,5	84,6	84,4
20 000 – 49 999	90,2	90,4	92,0
50 000 – 99 999	83,5	90,8	95,6
100 000 – X	88,5	93,7	92,4
Budapest	94,6	92,9	94,3

Forrás: Gyermek és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon, 2006–2009. KSH, 2011. Kézirat

Az intézmény- és szolgáltató rendszer hiányosságai miatt nem férhet hozzá minden gyermek egyenlő eséllyel a szükségleteinek leginkább megfelelő minőségi ellátáshoz. E településeken a szülők sem kaphatnak megfelelő segítséget gondozási, nevelési, életviteli problémáik megoldásához, ami a szegény családokban élő gyermekek társadalmi esélyeit rendkívüli mértékben rontja. A gyermekek átmeneti gondozását biztosító ellátórendszer egyes elemei (helyettes szülő, gyermekek átmeneti otthona) nem épültek ki országosan, a családok átmeneti otthonainak egy része pedig férőhelyhiánnyal küzd.

A **kora gyermekkor** rendkívül fontos életkori szakasz, az ekkor realizált befektetések térülnek meg a legnagyobb arányban, és különösen nagy hasznót hoznak a hátrányos helyzetű, köztük a roma gyermekek esetében, kompenzálva, vagy legalább részben kompenzálva az otthoni hátrányokat. Ennek ellenére a roma gyerekek mégis jelentősen kisebb arányban részesülnek koragyermekkorai nevelésben és gondozásban.

A koragyermekkorai egészséges fejlődéshez több ágazat (egészségügyi, szociális, oktatási) összehangolt, minden gyermek számára elérhető, jó minőségű szolgáltatására van szükség, amelyhez határozott kormányzati koordinációra is szükség van.

A gyermekjóléti alapellátások körébe tartozó **napközbeni kisgyermek ellátásoknak** nélkülözhetetlen szerepük van a szülők munkába állásában, de ugyanilyen fontos a hátrányos helyzetű gyermekek korai szocializációjában betöltött szerepük.

A három éven aluliak napközbeni ellátását biztosító **bölcsődei kapacitások** nagyon szűkösek, csupán a korosztály mintegy 12,7%-a jár bölcsődébe, holott az EU elvárása mintegy 30%. A települések mintegy 9%-án működik bölcsőde, jellemzően városokban, és a nagyrészt szintén bölcsődés korosztályt ellátó, mintegy 948 **családi napközi**³⁵ is többnyire nagyobb településeken nyújt szolgáltatást. Azokon a kistérségeken, ahol a gyermekek száma nem teszi lehetővé önálló bölcsődei csoport létrehozását, lehetőség van az óvodán belül önálló bölcsődei csoport létrehozására, vagy egységes óvoda-bölcsőde működtetésére, amelyből már mintegy 80 működik az országban. A szűkös bölcsődei kapacitások miatt a bölcsődébe a dolgozó szülők gyermekeit veszik fel, így a szegénységben élő munkanélküli szülők halmozottan hátrányos helyzetű gyermekei nem jutnak hozzá ehhez az ellátáshoz. A családi napköziben fizetendő magas térítési díjat a szegénységben élő családok nem tudják kifizetni, ezért a gyermekek ezt a napközbeni ellátási formát sem tudják igénybe venni.

A halmozottan hátrányos helyzetű, köztük cigány kisgyermekek korai képességgondozását szolgálja a Magyarországon is működő **Biztos Kezdet program**, amely a lehető legkorábbi életkorban biztosít esélyt azoknak a szegénységben élő, 5 év alatti gyermekeknek, akik a család forrásainak szűkössége, illetve hátrányos helyzetű térségben levő lakóhelyük, vagy más szociokulturális okok miatt nem jutnak hozzá sem bölcsődéhez, sem más, jó minőségű szolgáltatáshoz. TÁMOP-os forrásokból mára 44 Biztos Kezdet Gyermekház működik, nagyrészt a hátrányos helyzetű kistérségekben. Komplex fejlesztésük, szakmai megerősítésük és hálózattá szervezésük folyamatban van.

4. Területi hátrányok

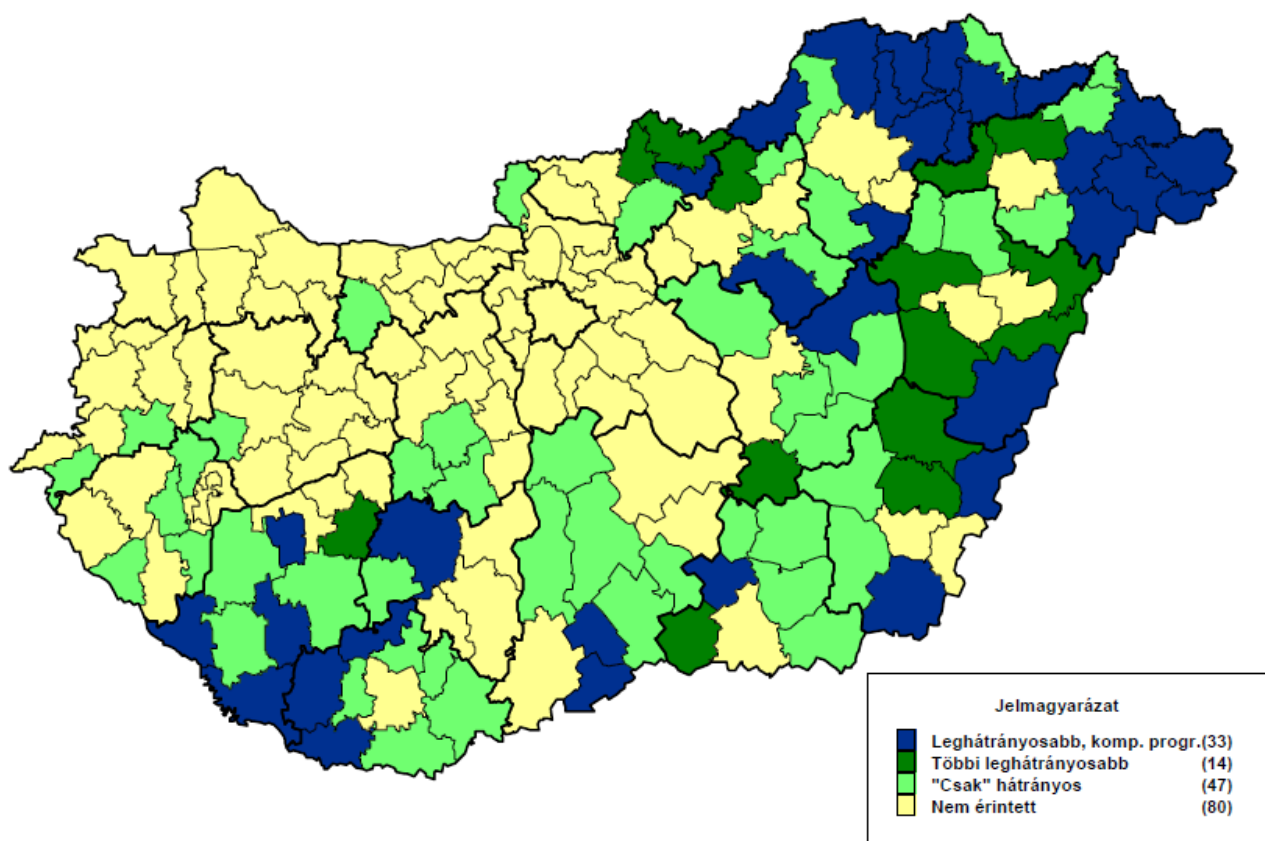
A hazai területi folyamatokat a folyamatos népességsökkenés mellett az erősödő területi koncentráció jellemzi. **Folytatódik a leginkább elmaradott térségek kiürülése**, amelyet az etnikai arányok átrendeződése kísér. A legnagyobb fogyást az utóbbi időszakban a felzárkózási politika legfőbb célterületei közé tartozó Észak-Magyarország és Dél-Dunántúl szenvedte el, miközben a legfejlettebb Közép-Magyarország régió népessége nőtt. A főváros északi, nyugati szomszédságában a természetes szaporodás ezt erősítő vándorlási nyereséggel is párosult.³⁶ Az ország legnagyobb részén azonban a természetes fogyást még vándorlási veszteség is növelte.

³⁵ NEFMI SZCSIFÁT

³⁶ Ha a 2010-es év kistérségi adatait nézzük a természetes szaporodás a Dunakeszi, a Ráckevei és a Budaörsi kistérségben a legnagyobb. A belföldi vándorlásból származó nyereség sorrendje a Budaörsi, Gödöllői, Dunakeszi kistérségek. A népességszám pedig a Budaörsi, a Dunakeszi és a Veregyházi kistérségben nőtt a legnagyobb mértékben.

Az önkormányzati rendszerrel együtt alakultak a koncentrálnódó területi hátrányok kezelésére szolgáló, a hátrányos helyzetű településeket nevesítő jogszabályok, illetve az ezekhez kapcsolódó támogatási rendszerek. Jelenleg hatályos, a kedvezményezett térségek besorolásáról szóló 311/2007. (XI.17) Korm. rendelet, mely 47 leghátrányosabb helyzetű kistérséget, ezen belül **33 komplex programmal segített leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérséget**, valamint további 47 hátrányos helyzetű kistérséget jelöl ki.

A hátrányos helyzetű kistérségek

Forrás: Tájékoztató a kiemelten támogatott kistérségekről, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2008.

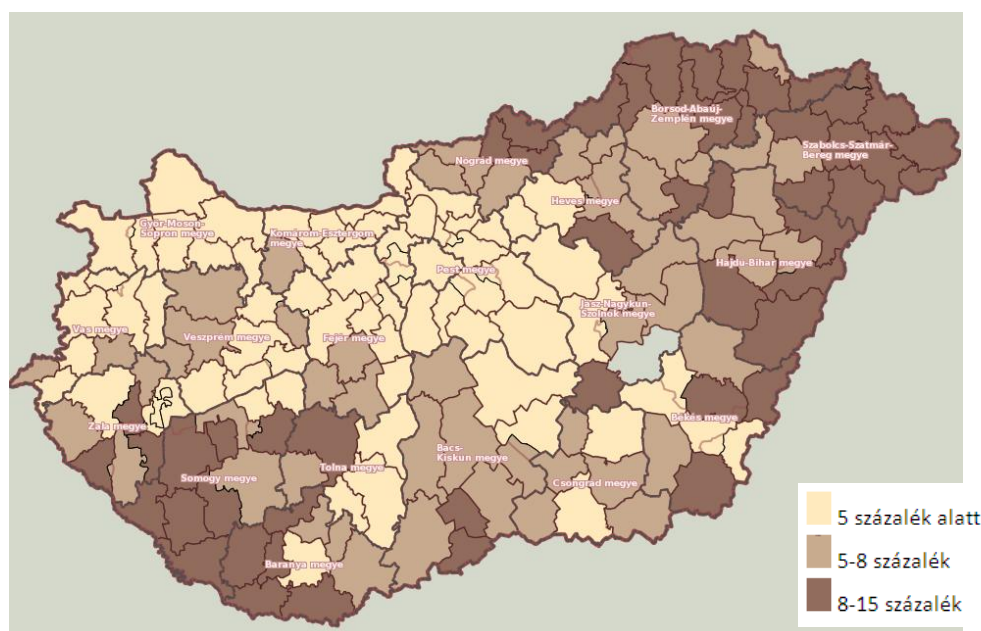
2008-ban országos átlagban a lakások 95%-a rendelkezett vezetékes ivóvízzel, azonban Észak-Magyarország néhány leghátrányosabb helyzetű kistérségében, illetve egyes tanyás településszerkezetű dél-alföldi kistérségekben nem érte el a 80%-ot sem. A Mórahalmi kistérségben pedig mindössze 55,9% volt a vezetékes ivóvízhálózatra kötött lakások aránya. A közcatorna-hálózatba kötött lakások aránya országosan 70 százalék fölötti. Budapesten és néhány dunántúli kistérségben a rákötött lakások aránya meghaladja a 90 százalékot, ugyanakkor egyes kistérségekben (2008-ban ilyen volt az Enyingi, Nagykátai, Kisteleki, Jánoshalmi, Bácsalmási kistérség) 10% alatt marad, sőt a Kadarkúti kistérség – az országban egyedülként – 2008-ban sem rendelkezett még közcatorna-hálózattal. A vezetékes gázhálózatba kötött lakások aránya a Közép-magyarországi régióban a legmagasabb (85%) és

a Dél-Dunántúlon a legalacsonyabb (60,4%). A gázhálózat jórészt kiépítetlen a Szigetvári és a Sellyei kistérségben, ahol a hálózatba kötött lakások aránya 20% alatti.³⁷

A leszakadást jelzi, hogy amíg Közép-Magyarországon, Közép- és Nyugat-Dunántúlon minden ötvenedik, addig az északkeleti és délnyugati országrészben minden tízedik, **egyes településeken minden ötödik lakos rendszeres szociális segélyben részesül**. Az alacsony kihasználtság miatt 2003 óta több mint **230 településen szűnt meg az általános iskolai oktatás**, ami leginkább Észak-Magyarország, Dél- és Nyugat-Dunántúl aprófalvas térségeit érintette. A kultúra intézményei közül a leginkább kiterjedt hálózatot alkotó **könyvtárak száma mintegy kétharmadára csökkent**, ami szintén a kistépüléseket érintette hátrányosan.

A területi koncentrálódás folyamata a társadalmi-gazdasági problémák koncentrálódását is jelenti. A leghátrányosabb helyzetű vidékeken egyszerre vannak jelen a súlyos munkanélküliségi, szociális, egészségügyi problémák.

A 180 napon túl regisztrált munkanélküliek aránya az aktív korú népesség (15-64) százalékában, 2009., %

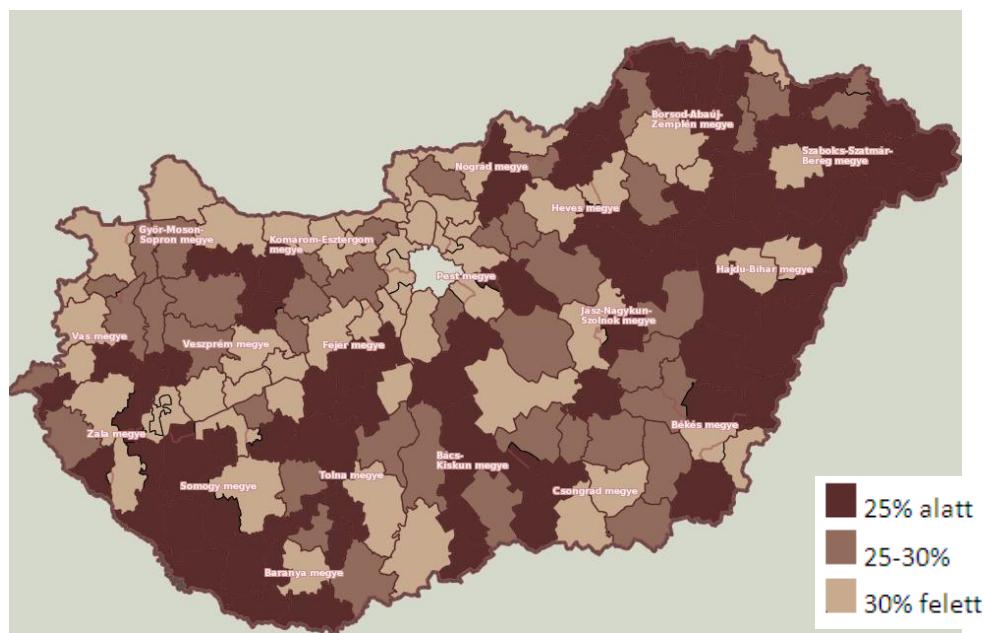

Forrás: KSH T-STAR adatok – VÁTI-TEIR

A rossz munkaerő-piaci helyzet, a vállalkozások, munkalehetőségek hiánya eredője és következménye is a társadalmi zárványok kialakulásának. A leszakadás helyzeteinek átörökítéséről, az alacsony társadalmi mobilitási esélyekről, a foglalkoztathatóság alapjainak hiányáról tanúskodnak a hátrányos helyzetű területeken élők rossz képzettségi mutatói is.

³⁷ Országos Területi Helyzetkép 2010. Nemzetgazdasági Minisztérium, Nemzeti Fejlesztési Minisztérium.
<http://www.vati.hu/index.php?page=main&menu=19792&langcode=hu> 27. o.

**A legalább középiskolai érettségivel rendelkezők aránya a 18 évesnél idősebb népesség
százalékában, 2001, %***

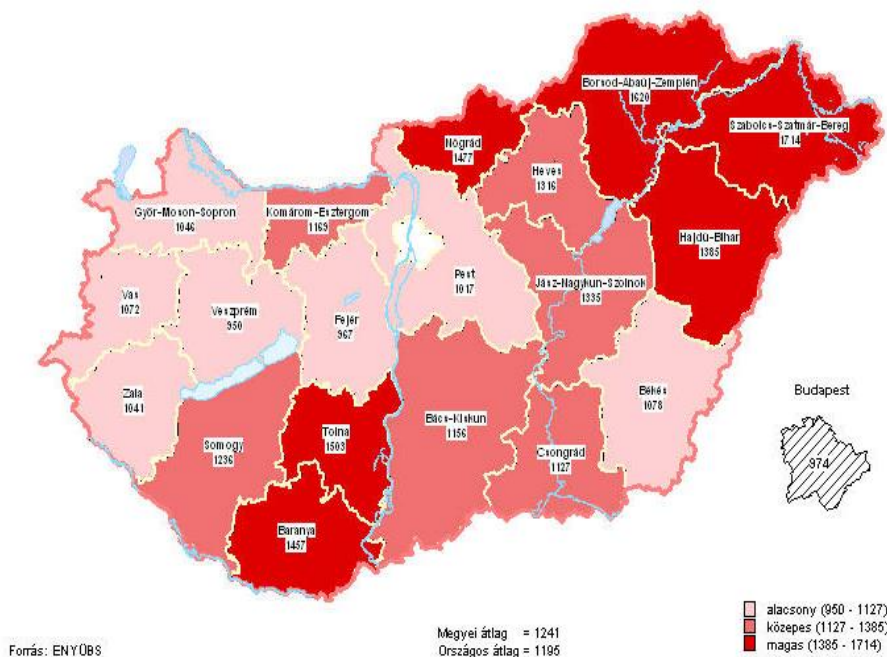

*Budapest nélkül.

Forrás: KSH népszámlálási adatok – VÁTI-TEIR

A bűncselekmények lakosságszámhoz viszonyított száma a két legelmaradottabb régióban, Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön növekszik a legdinamikusabban.

**A regisztrált bűnelkövetők százezer lakosra jutó száma
a bűnelkövető lakóhelye szerint
2010. év**

Az uzsora-bűncselekmények számának országos területi eloszlása hasonló képet mutat. A vagyoni elleni bűncselekmények e típusát egyértelműen a tartós munkanélküliség, illetve az alacsony munka- és társadalmi transzferjövödelmek nyomán kialakuló rendszeres és súlyos megélhetési problémák miatt fellépő igény generálja, és szervezett bűnözői csoportok tartják fenn. Kiszolgáltatott helyzetükben – legális alternatíva nem lévén – az emberek hajlandóak az extrém magas uzsorakamatot is elfogadni. A rendőrség 2011. utolsó negyedétől kezdődően sikeres „átfogó offenzívát” indított az uzsora-bűncselekmény terjedése ellen. Ezzel összefüggésben született meg a 2011. évi CXXXIV. törvény az uzsorával összefüggő egyes törvények módosításáról, mely szigorítja az uzsora bűncselekmény büntethetőségének feltételeit. Mindemellett – ezekkel a tevékenységekkel összehangoltan – szükséges legális alternatívát találni az elmaradott térségek szegénységben élő lakosságának kritikus megélhetési biztonságának javítására. A kölcsönszerződéseket érintően fontos jogszabályi változás volt 2011 novemberében a felszámítható kamatok és a teljes hiteldíjmutató (thm) lehetséges maximumának korlátozása, így azok mértéke a jövő évtől nem lehet 24 százalékponttal több a jegybanki alapkamatnál.

Az LHH kistérségek mutatóinak az országos átlagtól való extrém eltérését jól reprezentálja az alábbi közoktatás statisztikai összesítés. Az LHH47 kistérségek területén a gyerekek/tanulók 27,9%-a halmozottan hátrányos helyzetű, míg az ország más területein összesítve csupán 6,5% az arányuk.

Halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek száma és aránya a 2009/10-es tanévben

Területi egység	Feladatellátási hely típusa						Együtt
	Óvoda	Általános iskola	Szakiskola	Speciális szakiskola	Szakközépiskola	Gimnázium	
Gyermek- illetve tanulói létszám							
LHH47 kistérségek	50 923	136 569	16 211	912	17 678	26 397	248 690
Többi 127 kistérség	277 622	639 172	119 057	9 105	255 666	213 595	1 514 217
Összesen	328 545	775 741	135 268	10 017	273 344	239 992	1 762 907
Ebből halmozottan hátrányos helyzetű							
LHH47 kistérségek	16 990	45 264	4 137	243	1 837	1 026	69 497
Többi 127 kistérség	20 091	61 271	9 333	1 141	4 852	1 611	98 299
Összesen	37 081	106 535	13 470	1 384	6 689	2 637	167 796
Halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek aránya							
LHH47 kistérségek	33,4%	33,1%	25,5%	26,6%	10,4%	3,9%	27,9%
Többi 127 kistérség	7,2%	9,6%	7,8%	12,5%	1,9%	0,8%	6,5%
Összesen	11,3%	13,7%	10,0%	13,8%	2,4%	1,1%	9,5%

Forrás: Közoktatás-statisztikai adatbázis, 2009/2010

Az LHH kistérségekben él az ország teljes népességének 10%-a³⁸, a 33 kistérségből 22-ben nincs 10 ezer fő feletti település. E kistérségekben jellemzően nem versenyképes az oktatás (a továbbtanulók száma rendkívül alacsony), magas a gyermekszegénység, rossz az

³⁸ A 67/2007.VI.28) OGY határozat 6-7. § alapján az LHH33 kistérségben él a népesség 10 százaléka, az LHH47 kistérségekben pedig a 15 százaléka

egészségügyi helyzet (a várható élettartam az átlagnál 1–2 évvel alacsonyabb a nőknél, 3–4 évvel alacsonyabb a férfiaknál).³⁹ Veszélyesen nő a lakosság rövidtávon is kezelhetetlen eladósodása (személyi kölcsönök, uzsora, stb.).

A 33 kistérség között, sőt az egyes kistérségeken belül is jelentős fejlettségi, valamint strukturális különbségek vannak. A fejlesztések szempontjából figyelembe veendő szempont az LHH kistérségek és az LHH települések kettőssége⁴⁰. Jellemző, hogy **a súlyos szociális hátránnyal jellemezhető települések bő 40%-a a 33 kistérség határain kívül helyezkedik el**, és sok helyütt az LHH kistérségekkel egybefüggő területeket alkot.

A kistérségi hátrányok uniós fejlesztési eszközökkel való kezelésére született az Új Magyarország Felzárkóztatási Program⁴¹, amely célja szerint a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség fejlesztését szolgálja. A 97 Mrd forint dedikált támogatás több mint 1000 projekt megvalósításán keresztül igyekszik enyhíteni a többszörösen hátrányos helyzetű térségek gazdasági, szociális, közoktatási, környezeti és társadalmi infrastruktúrájának hiányosságain, állapotán. Az **átfogó program** igen nehezen indult. A pályázatok igen kevéssé tudtak alkalmazkodni a helyi sajátosságokhoz. Ugyanakkor a helyi szükségletek – kellő szakértelem, pályázati rutin hiányában – nem jelentek meg világosan a pályázati anyagokban. A pályázatok bonyolult adminisztrációs és bírálati rendszere sok esetben lehetetlenné tette, hogy a kistérségek – több ágazat, humán szolgáltatás együttműködését biztosító – megfelelő minőségű pályázatot nyújthassanak be. A program folytatása során a tapasztalatok kiértékelésével kell, hogy történjen.

5. Az oktatáshoz és képzéshez való hozzáférés

A *közoktatási rendszer* számos olyan – különösen a leszakadó rétegeket, köztük a romákat sújtó – problémával küzd, amelyek megoldása csak további hosszú távú fejlesztéssel orvosolható. A hatékony fellépést a méltányosság alapelvének⁴² tiszteletben tartásán kívül az a tény is sürgeti, hogy a *romák az iskoláskorú népesség, és ezáltal a jövő munkavállalóinak jelentős és egyre növekedő csoportját képviselik*.

Az oktatási rendszer sajnálatos jellemzője, hogy nem képes csökkenteni a családi körülmények miatt meglevő hátrányokat, vagyis a PISA felmérés definíciója szerint nem méltányos a rendszer. A felmérések háttérlemzése megmutatják, hogy a magyar oktatási

³⁹ Csíste András – Németh Nándor: A születéskor várható élettartam kistérségi egyenlőtlenségei az ezredforduló Magyarországon. Kormányzás, Közpénzügyek, Szabályozás. II. évfolyam (2007) 2. szám 257–289. oldal.

⁴⁰ 240/2006. (XI. 30.) Korm. rendelet a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről

⁴¹ Korábbi nevén „Nem mondunk le senkiről” kistérségi felzárkóztatási program.

⁴² Az Európai Unió és az OECD oktatással kapcsolatos dokumentumai és szakirodalma alapelvként kezelik a méltányosság elvét. Egy 1997-es OECD jelentés szerint: „Az oktatási méltányosság egy olyan oktatási környezetre vonatkozik, amelyben az egyéneknek módjukban áll, hogy képességeik és tehetségük alapján fontoljanak meg választási lehetőségeket és hozzanak döntéseket, s ebben ne sztereotípiák, egyoldalú elvárások és diszkrimináció befolyásolják őket. Az oktatási méltányosság megvalósítása bármilyen etnikai háttérrel rendelkező fiú és lány számára biztosítja, hogy fejlessze készségeit, melyek lehetővé teszik számára, hogy produktív, cselekvőképes polgárrá váljon. Ez az oktatási környezet nemre, etnikai hovatartozásra és szociális státusra való tekintet nélkül gazdasági és társadalmi lehetőségeket nyit meg.”

rendszer az **OECD országok közül egyike az esélyegyenlőséget legkevésbé biztosító rendszereknek, a gyerekek iskolai eredményességét nagymértékben a szülők iskolai végzettsége, foglalkozása határozza meg.**

Alapvető probléma:

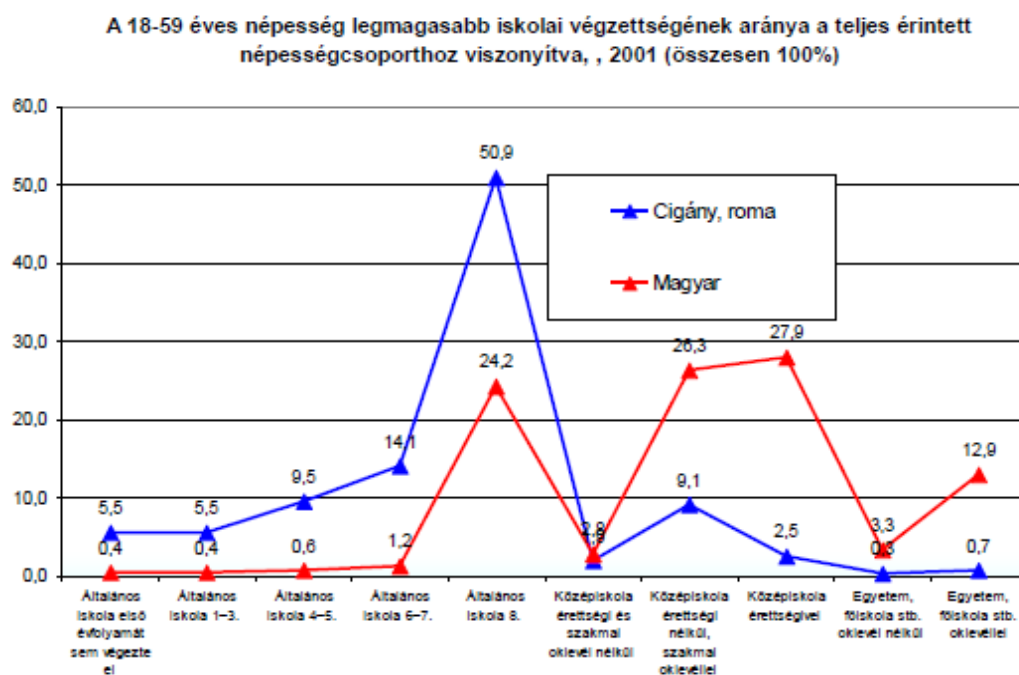
- hogy a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók egy része a helyben elérhető oktatási szolgáltatásokat sem kapja meg.
- hogy nincs kellő együttműködés más ágazatokkal, így elsősorban a gyermekjóléti, gyermekvédelmi szolgáltatásokkal, és nem kap kellő hangsúlyt a szülőkkel való partneri viszony sem
- a közoktatásban az oktatási **kirekesztődés**, mely egyrészt a jobb társadalmi státuszú tanulók iskolai elvándorlása, másrészt a területi elkülönülés és az iskolarendszer szelektivitása⁴³ következtében alakul ki. Az olyan **iskolákban illetve osztályokban, ahol az ilyen folyamatok eredményeként elkülönülnek a mélyszegénységben élő és roma tanulók, rosszabb az oktatás színvonala: alacsonyabb a szaktanárok által megtartott órák száma, az érintett intézmények gyengébb felszereltségűek más helyi iskoláknál és osztályoknál.** Mindezek következtében erősödnek a meglévő társadalmi különbségek. Egy 2010-es kutatás⁴⁴ szerint a roma többségi iskolák száma 2004 óta mintegy 34%-kal emelkedett. Ezen iskolák 70%-ban a teljes szakos ellátottság megoldatlan.
- hogy a pedagógusokat az alap, illetve továbbképzések során nem készítik fel a hátrányos helyzetű, vagy eltérő szocio-kulturális háttérrel rendelkező gyerekek oktatására, nevelésére, valamint a szülőkkel történő együttműködésre
- hogy az oktatás nem biztosítja eléggé a munkaerő-piaci részvételhez szükséges alapkészségeket, nem alapozza meg az egészségkultúrát, az egész életen át tartó tanulást

A **roma gyerekek** csoportja erősen felülreprezentált a halmozottan hátrányos helyzetűek között. Becslések szerint a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek nagyjából fele roma és a roma tanulók majdnem kétharmada halmozottan hátrányos helyzetű⁴⁵. A roma népesség iskolázottsága messze az átlag alatti, amit az alábbi grafikon jól mutat.

⁴³ PISA vizsgálatok eredményei; Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (2004): *Általános iskolai szegregáció – okok és következmények*; Csapó Benő: A nemzetközi felmérések eredményei – következtetések a magyar közoktatás fejlesztésének megalapozásához, 2011.; Csapó Benő, Molnár Gyöngyvér és Kinyó László (2009): A magyar oktatási rendszer szelektivitása a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményeinek tükrében.

⁴⁴ HAVAS Gábor, ZOLNAY János: Az integrációs oktatáspolitikai hatásvizsgálata 2010, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatásokért Közalapítvány (EÖKIK)

⁴⁵ Kertesi, G.– Kézdi G (2010): Iskolázatlan szülők gyermekei és a roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló az Educatio Életpálya-felvételének 2006 és 2009. közötti hullámaiból

Forrás: KSH, Népszámlálás, 2001.

A **roma népesség iskolai felzárkózása** még a rendszerváltást megelőző években megrekedt. A kilencvenes évek előtti évtizedekben a romák ugyan jelentősen felzárkóztak az országos átlaghoz az általános iskola elvégzése tekintetében, és a szakmunkás végzettségük aránya is növekedésnek indult, az érettségit adó középiskolában mindvégig elhanyagolható maradt a arányuk, és így a felsőoktatásban való részvételük is. Relatív továbbtanulási helyzetük azóta tovább romlott. A rendszerváltás utáni magyar társadalom egyik nagy eredménye az érettségit adó középiskolák tömeges elterjesztése, és ezzel az egyetem felé vezető utak széles körű demokratizálása, amelynek előnyeit azonban a roma fiatalok tömegei nem élvezhették. **Bár felzárkózásuk az általános iskolában tovább folytatódott, az érettségit adó középiskolába történő továbbtanulásuk 15 százalék alatt maradt, szemben a 80 százalék feletti országos átlaggal.** A továbbra is relatíve kevés továbbtanuló roma fiatal ráadásul sokkal inkább tanul a piaci értéküket folyamatosan veszítő szakiskolákban (szakmunkásképzőkben), és sokkal inkább morzsolódik le, mint nem roma társaik.⁴⁶ Megdöbbentő, a felfelé irányuló mobilitást veszélyeztető eredményeket mutat egy, az országos kompetenciavizsgálaton alapuló kutatás⁴⁷, mely szerint a roma fiatalok szinte minden teszteredmény-szinten magasabb arányban tanulnak tovább szakiskolában, mint nem roma társaik (akik annál kevésbé jellemzően tanulnak tovább szakiskolában, minél jobb eredményeket érnek el). Emellett az igazán jó kompetenciaeredményű roma fiatalok inkább jelentkeznek szakközépiskolába, mint a továbbtanulást nagyobb eséllyel biztosító gimnáziumokba. **Fontos feladat** tehát az általános iskolából a középiskolába történő sikeres átmenet megteremtéséhez kapcsolódva **annak biztosítása, hogy a jó eredményű tanulók képességeiknek megfelelő intézményeket célozzanak meg.**

⁴⁶ Kertesi G.–Kézdi G. (2009): A roma fiatalok általános iskolai eredményessége, középiskolai továbbtanulása és középiskolai sikeressége. Zárótanulmány. Az MTA-TKI „A közoktatás teljesítményének mérése–értékelése” programjának ROMA 608. számú produktuma.

⁴⁷ Kertesi, G. – Kézdi G. (2010): Iskolázatlan szülők gyermekei és a roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló az Educatio Életpálya-felvételének 2006 és 2009. közötti hullámaiból.

2009-es vizsgálatok⁴⁸ a roma tanulók arányát az általános iskola 8 évfolyamán önbevallás és külső megítélés alapján nyert adatok mentén 9–11 százalékra becsülték. A kompetenciavizsgálatokra épülő kutatás⁴⁹ szerint a nyolc osztályt elvégzett roma tanulók 92-93% tanul tovább, míg ez az arány a nem-romák esetében magasabb, mint 99%. A lemorzsolódás tovább rontja az arányokat. A középiskola negyedik évében nappali tagozaton a nyolc osztályt végzett roma népességnek már csak 62 százaléka tanul, mindössze 40 százalékról mondható el, hogy évet sem kellett ismételnie. (Ez az arány a nem-roma tanulók esetében 95% és majdnem 80%) A középiskolai továbbtanulást illetően a szülők iskolai végzettségében mutatkozó különbségektől függetlenül is hatalmas eltérés mutatkozik a roma és nem roma tanulók között. 2008-as becslések szerint a felsőoktatásban a roma fiatalok 2 százaléka kezdi meg tanulmányait, 0,5 százalék szerez diplomát⁵⁰.

Óvodai nevelés

A **magas színvonalú kora gyermekkori nevelésnek** minden későbbi beavatkozásnál mélyebb és tartósabb hatása van minden társadalmi réteg gyermekeire nézve. Az ekkor eszközölt beavatkozás különösen nagy hatásfokkal képes visszafordítani a hátrányos helyzet következményeit. Mindez azt is jelenti, hogy a kora gyermekkori nevelésbe történő befektetés megtakarítást jelenthet a későbbiekben⁵¹. Annak ellenére, hogy az óvodai nevelésnek így nagyon komoly jelentősége van a későbbi sikeres iskolai pályafutás megalapozásában, a hátrányos helyzetű gyermekek óvodáztatását vizsgáló felmérések rámutatnak, hogy férőhely hiány esetén elsősorban az ötödik életévüket betöltött gyermekeket, valamint azokat veszik fel, akiknek mindkét szülője dolgozik. Az alacsony iskolázottságú, munkanélküli vagy rokkantnyugdíjas szülők gyermekei esetében a legnagyobb a valószínűsége annak, hogy nem jutnak be az óvodába, vagyis éppen azok a gyermekek, akiknek a leginkább szükségük lenne a hosszabb ideig tartó óvodáztatásra.⁵² Többek között ennek folyamánya az is, hogy a roma kisgyermekek között lényegesen nagyobb arányban vannak olyanok, akik csak 5 évesen kezdenek óvodába járni, szemben a nem roma gyermekekkel, akiknek a többsége 3 évesen kezdi az óvodát. Óvodába a három-öt éves gyermekek közül országosan 88%, a roma gyerekek közül csak 42% jár.⁵³ Különösen jellemző ez a **hátrányos helyzetű településeken**, térségekben, ahol helyenként **súlyos óvodai férőhelyhiány**⁵⁴ is akadályozza a közoktatási törvényben meghatározott kötelezettség teljesítését, miszerint a helyi önkormányzat 2008. szeptember 1-jétől köteles gondoskodni arról, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek három éves koruktól igénybe tudják venni az óvodai nevelést.

A KSH 2009. évi statisztikai adatai szerint **nem működik óvoda 926 településen**, amelyek nagy része kistelepülés, de közülük mintegy **50 olyan település van, ahol az óvodás**

⁴⁸ Kertesi G. – Kézdi G. (2009): A roma fiatalok általános iskolai eredményessége, középiskolai továbbtanulása és középiskolai sikeressége. Zárótanulmány. Az MTA-TKI „A közoktatás teljesítményének mérése-értékelése” programjának ROMA 608. számú produktuma.

⁴⁹ Kertesi, G. – Kézdi G. (2010): Iskolázatlan szülők gyermekei és a roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló az Educatio Életpálya-felvételének 2006 és 2009. közötti hullámaiból.

⁵⁰ Nyílt Társadalom Intézet: Comparative Data Set on Education 2008.

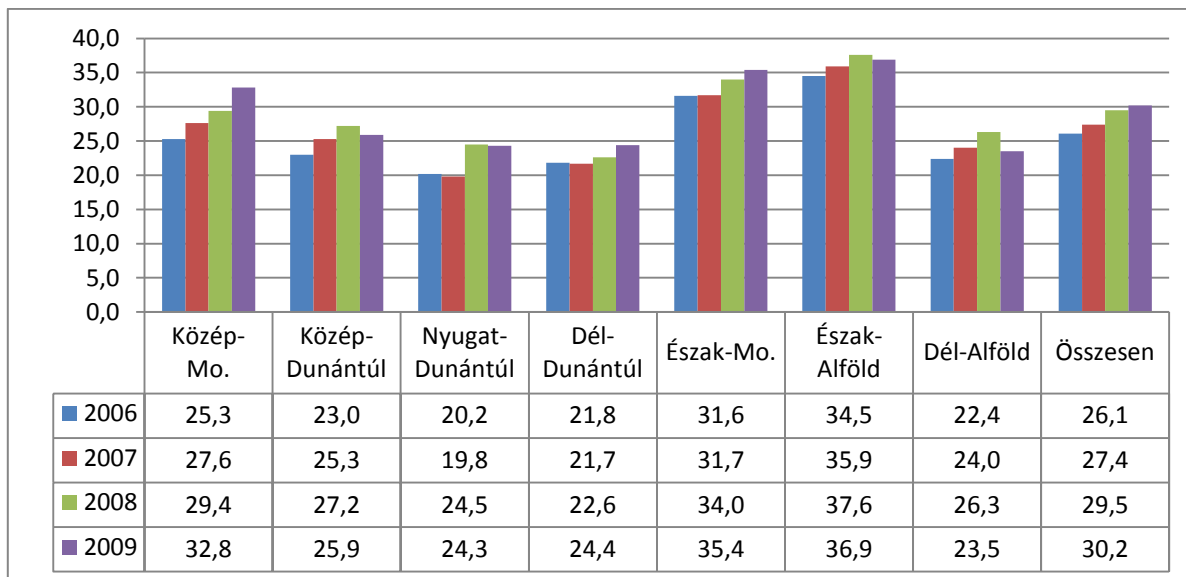
⁵¹ COM (2011) 66 A koragyerekkori nevelés és gondozás : hogy minden gyermek szilárdan megalapozhassa jövőjét. A Bizottság Közleménye

⁵² Havas G. (2005): Adatfelvétel 27 város óvodáztatási helyzetéről. Országos Oktatási Integrációs Hálózat

⁵³ 68/2007. (VI. 28.) OGY határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervről

korosztály száma indokolná óvoda működtetését. A 25 főnél nagyobb óvodai csoportok aránya Észak-Alföldön (36,9%) és Észak-Magyarországon (35,4%) lényegesen magasabb, mint a Nyugat-Dunántúlon (24,3%), és az országos helyzetet tekintve lényegesen magasabb a kisebb településeken.

A 25 főnél nagyobb óvodai csoportok aránya, %

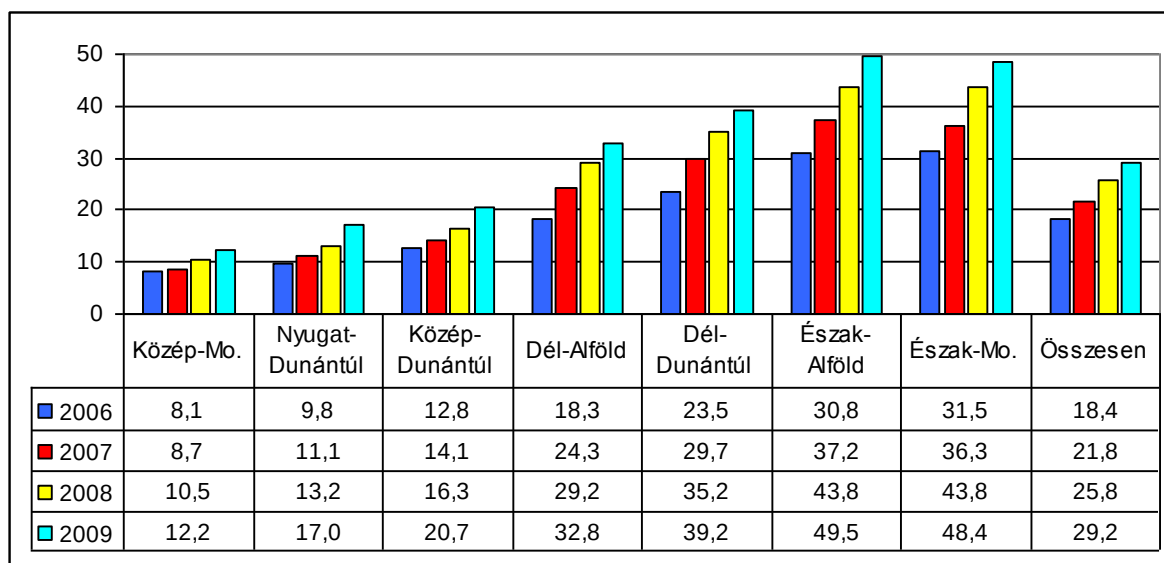

Forrás: Magyarországi gyermekek és gyermekes családok helyzetét jellemző indikátorok 2006-2009. A „Legyen Jobb a Gyermekeknek” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága (ÉB) által összeállított indikátorok – munkaanyag. Az adatok forrása: KSH

A hátrányos helyzetű óvodások aránya is erős területi meghatározottságot mutat.

A **leghátrányosabb helyzetű 47 kistérségben**, ahol nagy számban élnek halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek, legalább 7 olyan település van, ahol a gyermekek száma indokolná, de nincs óvoda, és közel 60 olyan település, ahol az óvodák túlszűfoltak, illetve **az óvodai férőhelyek száma lényegesen kevesebb, mint az óvodáskorúak száma. Ezen települések többségén magas a fiatalodási index, több helyen az országos átlagot lényegesen meghaladja a magukat romának vallók aránya, és találhatók szegregátumok.**

A hátrányos helyzetű óvodások aránya,%

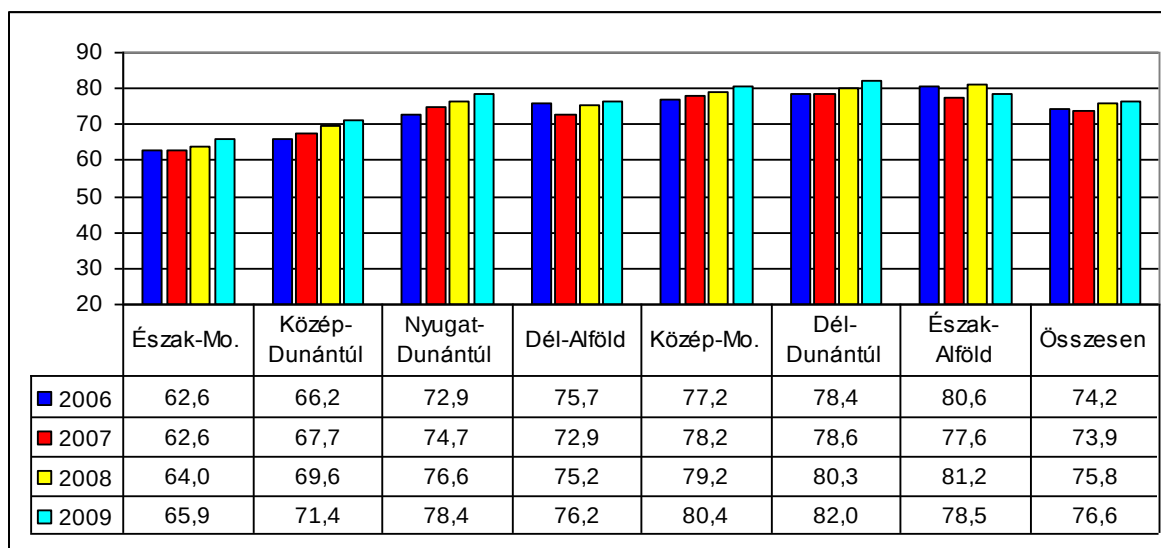
Forrás: Magyarországi gyermekek és gyermekes családok helyzetét jellemző indikátorok 2006-2009. A „Legyen Jobb a Gyermekeknek” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága (ÉB) által összeállított indikátorok – munkaanyag. Az adatok forrása: KSH

A halmozottan hátrányos helyzetű, köztük cigány gyermekek korai beóvodáztatását – a férőhelyhiány mellett – számos esetben gátolja az is, hogy a **szülők nem motiváltak** arra, hogy gyermeküket óvodába járassák, mert nincsenek tisztában az óvodai nevelés jelentőségével, illetve sokszor **az anyagiak hiánya** (megfelelő ruházat, útiköltség stb.) is komoly problémát jelent. A halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek korai óvodáztatását ösztönzi az **óvodáztatási támogatás**, amelyet azok a családok kapnak, akik gyermeküket 3, illetve 4 éves korukban beíratják az óvodába, és rendszeresen járatják is őket. A KSH 2009. évi adatai szerint mintegy 23 ezer gyermek részesült óvodáztatási támogatásban.

Iskolai oktatás-nevelés

Csökkenti a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek iskolai sikerességének esélyét, hogy az **általános iskola** gyakran nem veszi tudomásul azt a tényt, hogy ezeknek a tanulóknak a **jelentős része otthon nem tud megfelelően felkészülni a másnapi tanóra**ra, mert olyan szociális és lakáskörülmények között él, ahol nem adottak a tanulás minimális feltételei sem. Az általános iskolai napközis tanulók aránya a korábbi évek csökkenése után 2007 óta emelkedik, 2009-ben országosan az alsó tagozatosok 76,6%-a járt **napközibe**, vagy iskolaotthonos osztályba. Közép-Magyarországon és Dél-Dunántúlon a kisiskolások negyötöde vett részt a délutáni foglalkozásokon, ezzel szemben Észak-Magyarországon csak kétharmaduk.

Napközis tanulók aránya régiónként és összesen, 2006–2009, %

Forrás: Magyarországi gyermekek és gyermekes családok helyzetét jellemző indikátorok 2006–2009. A „Legyen Jobb a Gyermekeknek” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága (ÉB) által összeállított indikátorok – munkaanyag. Az adatok forrása: KSH

A 3000 főnél kisebb településeken a gyerekek alig több mint fele, míg az 50 ezer főnél nagyobb városokban több mint 90%-a volt napközis.

Gyakran problémát jelent a **nem megfelelő tanítási-nevelési módszerek alkalmazása is**, annak figyelmen kívül hagyása, hogy a hátrányos helyzetű gyerekek szocializációs sajátosságai miatt még kevésbé képesek sikereket elérni, ha az iskola és a tanár a frontális, információátadáson alapuló, döntően a verbalításra építő módszertant részesíti előnyben, vagy nem fordít külön figyelmet az érintett tanulók bevonására, önbecsülésük építésére, a közösségben betöltött státuszuk emelésére.

„Gyakran okoz problémát, hogy bár a magántanulói státusz választása tanulói jog, az intézményvezetők - a szülők hiányos ismereteit vagy félelmét kihasználva - egyoldalúan döntenek a **magántanulói státusz** kialakításáról, például a diákok magatartási problémái miatt”⁵⁵ így megfosztva az egyébként is segítségre szoruló tanulót a közoktatásban nyújtott szolgáltatásoktól.

Még mindig kiemelt figyelmet szükséges fordítani arra, hogy megalapozatlanul ne kerülhessen sor a **tanulók** fogyatékosra – **sajátos nevelési igényűvé - nyilvánítására**. Az elmúlt években megtett intézkedések - az „**Utolsó padból**” program keretében végzett rendkívüli felülvizsgálatok, a vonatkozó jogszabályok módosítása, ezen belül az enyhén értelmi fogyatékos diagnózis megállapításával kapcsolatos intézkedések - eredményeként csökken az enyhe értelmi fogyatékoság miatt a sajátos nevelési igényű körbe sorolt tanulók száma. A 4/2010. (I. 19.) OKM rendelet meghatározza az eljárásrendet és a szakértői vélemény elkészítését megalapozó vizsgálat szakmai követelményeit.

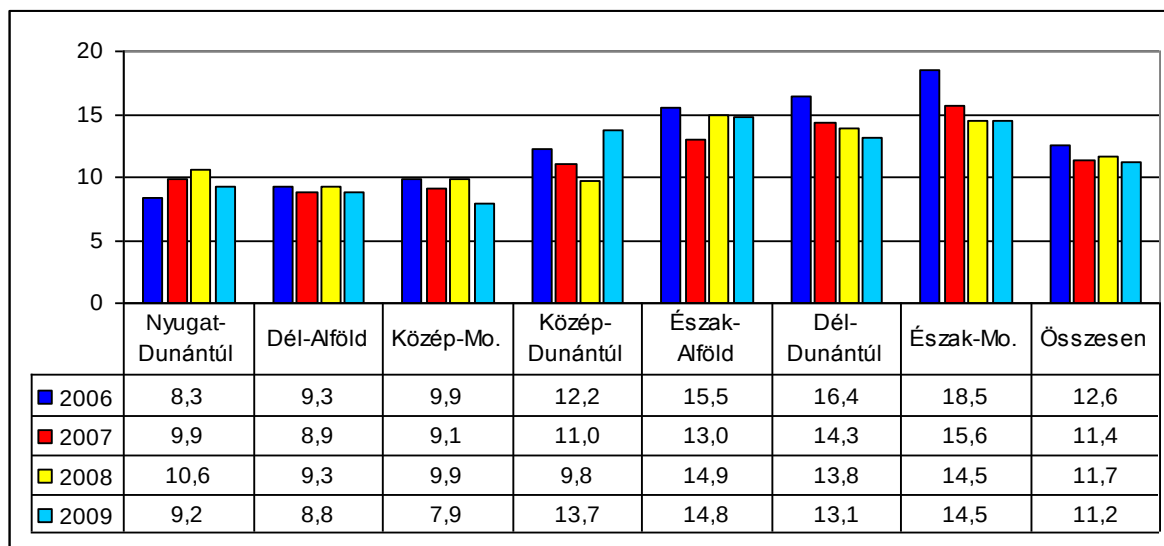
⁵⁵ Az oktatási jogok biztosának beszámolója 2007. évi tevékenységéről

Tanév	Enyhe értelmi fogyatékosok száma a nappali rendszerű oktatás 1-8. évfolyamán	Összes nappali rendszerű oktatásban résztvevő 1-8. évf. tanuló	Enyhe ért. fogy. aránya az 1-8. évfolyamon - %
2005/2006	26 768	887 068	3
2006/2007	24 929	856 173	2,9
2007/2008	23 087	836 368	2,8
2008/2009	21 689	815 272	2,7
2009/2010	19 358	799 655	2,4
2010/2011	17 982	782 080	2,3

Forrás: Köznevelés-statisztikai adatok

A **középfokú oktatásból való lemorzsolódás** – ami az iskolatípus és az oktatási rendszer intézményi és tartalmi problémáit jelző indikátor – **különösen a szakmunkásképző** intézmények esetében jelentős. Ebben az iskolatípusban átlagosan minden 4. tanuló legalább egyszer évet ismétel tanulmányai során (a gimnáziumokban az összes iskolába járóra vetített évismétlési arány 5%-a), sokan nem fejezik be tanulmányaikat és **képzettség nélkül lépnek ki az iskolarendszerből**. Ez az utóbbi években növekvő tendenciát mutató jelenség nagyban hozzájárul a fiatalok munkanélküliség és szegénység növekedéséhez, meghatározó szerepet játszik az alacsony iskolai végzettségű népesség újratermelődésében. Az iskolarendszerből idő előtt kimaradók esetében kiemelt jelentősége van a lemorzsolódók oktatási rendszerbe való visszailleszkedését támogató ún. második esély iskoláknak.

Korai iskolaelhagyók aránya⁵⁶ régióként és összesen, 2006–2009, %

Forrás: Magyarországi gyermekek és gyermekes családok helyzetét jellemző indikátorok 2006-2009. A „Legyen Jobb a Gyermeknek” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága (ÉB) által összeállított indikátorok – munkaanyag. Az adatok forrása: KSH

⁵⁶ A korai iskolaelhagyók aránya a 18–24 évesek közül azok arányát mutatja, akik legfeljebb alapkörű végzettséggel rendelkeznek, és a felmérést megelőző 4 hétben nem vettek részt sem iskolarendszerű oktatásban, sem felnőttképzésben. Ez az arány az oktatásból, képzésből való lemorzsolódást méri.

Ugyanakkor meg kell említeni, hogy **jelentős kormányzati erőfeszítések történtek az elmúlt években az oktatási esélyegyenlőség fokozott érvényesítésére. A hazai programok mellett az Európai Unió által társfinanszírozott programok** (Phare, HEFOP, TÁMOP, TIOP, ROP) is több tíz milliárd forintos nagyságrendben álltak rendelkezésre. Bár **intézményi szinten nagymértékben elterjedt az integrált oktatás, a lemorzsolódási ráták és a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók tanulmányi eredményei egyelőre nem javultak szignifikánsan.**

Fontos megjegyezni, hogy az oktatási esélyegyenlőségi programok célcsoportja – etnikai hovatartozástól függetlenül – minden esetben a halmozottan hátrányos helyzetűnek, illetve a hátrányos helyzetűnek minősülő tanulók csoportja, melyet a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. tv. 121. § 14. pontja⁵⁷ határoz meg.

A korábbi években megvalósult fejlesztések igyekeztek az iskola mellett alternatívát felmutatni a hátrányos helyzetű gyermekek oktatásának-nevelésének terén nem formális, tanulási színtereket teremtve. Az ún. **tanoda programok** a 2007–13 közötti EU-s programozási időszakban is folytatódtak, standardizált modell alapján. A TÁMOP 3.3.5 „Tanoda programok támogatása” c. konstrukció fő célja az iskolai lemorzsolódás csökkentése és a továbbtanulási utak megerősítése (érettségit adó középiskolában és lehetőleg felsőoktatásban történő továbbtanulás) a halmozottan hátrányos helyzetű, roma, valamint a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló és a migráns tanulók körében. A tanoda a gyerekek és szüleik által saját elhatározásból választott, tanulást segítő és menedzselő a résztvevők személyes oktatási igényeihez alkalmazkodó forma, mely növeli a formális iskolai keretekbe történő integrálódás esélyét.

A program keretében összesen mintegy százat meghaladó, a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók iskolai sikerességét segítő tanoda projekt kerül támogatásra. Jelentős gond azonban a tanodák fenntarthatósága, a párhuzamos intézményfejlesztési és finanszírozási formák racionalizálásának igénye.

Integrációs Pedagógiai Rendszer

2003-ban került bevezetésre az Integrációs Pedagógiai Rendszer (IPR), egy olyan pedagógiai keretrendszer, mely a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek esélykülönbségének kiegyenlítését hivatott érvényesíteni a hazai pedagógiai gyakorlatban. Az IPR-t alkalmazó intézményeket az Országos Oktatási Integrációs Hálózat támogatta szakmailag. A programban résztvevő gyermekek és intézmények száma évről-évre nő. Mára az általános iskolák negyede alkalmazza; és óvodák, középiskolák is bekapcsolódtak a módszertani alapú programba. Összesen kb. 1600 közoktatási intézményt, 300.000 gyermeket (80 000 halmozottan hátrányos helyzetű tanulót és 20 000 halmozottan hátrányos helyzetű gyermeket), és kb. 13.000 pedagógust érint ekképpen az oktatási integráció.

⁵⁷ 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról 121. § (1) bek. 14.: „hátrányos helyzetű gyermek, tanuló: az, akinek családi körülményei, szociális helyzete miatt rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultságát a jegyző megállapította; e csoporton belül halmozottan hátrányos helyzetű az a gyermek, az a tanuló, akinek a törvényes felügyeletét ellátó szülője – a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvényben szabályozott eljárásban tett önkéntes nyilatkozata szerint – óvodás gyermek esetén a gyermek három éves korában, tanuló esetében a tankötelezettség beállásának időpontjában legfeljebb az iskola nyolcadik évfolyamán folytatott tanulmányait fejezte be sikeresen; halmozottan hátrányos helyzetű az a gyermek, az a tanuló is, akit tartós nevelésbe vettek”

Az IPR-ről készült hatásvizsgálat⁵⁸ azt mutatja, hogy a program általános javulást hozott a résztvevő iskolák diákjainak fejlődésében.

Kisebbségi oktatás-nevelés

A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának a hazai romák által beszélt romani és beás nyelvekre történő kiterjesztését a 2008. évi XLIII. törvény hirdette ki. Ezzel összefüggésben megállapítható, hogy az oktatás területén tett vállalások összhangban vannak a nemzeti és etnikai kisebbségi neveléssel, oktatással kapcsolatos jogszabályi előírásokkal. A cigány kisebbség óvodai illetve iskolai nevelésének, oktatásának formáit, tartalmi kereteit a Nemzeti, etnikai kisebbség óvodai nevelésének irányelvéről és a Nemzeti, etnikai kisebbség iskolai oktatásának irányelvéről szóló rendeletek szabályozzák. Az óvodai nevelés célja, hogy oly módon készítse fel a gyermekeket a sikeres iskolai előmenetelre, hogy tudatosan építsen a cigány kultúra és a többségi kultúra közötti különbségekre és hasonlóságokra. Az iskolai oktatás-nevelés biztosítja a cigány tanulók számára a cigányság kulturális értékeinek megismerését a cigányság helyzetéről, jogairól, szervezeteiről és intézményeiről szóló ismeretek oktatását. A pedagógia eszközeivel - asszimilációs elvárások nélkül - segíti a cigányság integrációját. Ez a nevelési illetve oktatási forma – mint akár az esélyteremtés egy formája is - számos településen eredményesen működik. Biztosításához 1993 óta a központi költségvetésből normatív támogatást vehet igénybe az intézményt fenntartó. Szükséges ugyanakkor azon garanciák biztosítása, melyek megakadályozzák, hogy a roma kisebbségi oktatás a szegregáció eszközévé váljon⁵⁹.

A roma kisebbségi nevelésben, oktatásban résztvevő **pedagógusok továbbképzésének** támogatása évente, pályázat útján történik. A tananyagok, **programcsomagok fejlesztésére** a TÁMOP-3.4.1.A konstrukció keretein belül nyílt és nyílik lehetőség.

Szak- és felnőttképzés

A **szakképzés** rendszerében fennálló –az intézmény-fenntartási rendszerben gyökerező – strukturális problémák kiküszöbölésére jöttek létre a Térségi Integrált Szakképző Központok (TISZK-ek), melyeket a közoktatási törvényben meghatározott⁶⁰ szakképzéssel összefüggő feladatok végrehajtására közoktatási intézmények fenntartói, a gyakorlati képzés szervezésében részt vevő gazdálkodó szervezetek, és felsőoktatási intézmények hozhattak létre a HEFOP keretében, amikor 16 TISZK jött létre. Ezt követte a szakképzésről szóló 1993. évi LXXVI. törvénynek megfelelő módokon a TÁMOP-TIOP-ból finanszírozott újabb generációs TISZK-ek kialakítása. Az új TISZK-ek rendezett jogi keretek között jöhetnek létre, de a törvényi szabályozás utat engedett a különböző mértékű integrációnak (a hatályos szabályozás szerint akár 7 fajta TISZK is jogszerűen működhet). Létrejöhetnek a TISZK-be tömörült iskolák valóságos integrációján alapuló, egységes irányítású, diverzifikált képzési kínálatot nyújtó intézmények, de támogatást kaphattak és létrejöhetnek látszólag jogszerű működést, látszólagos integrációt felmutató intézmények is, amelyeknek fenntarthatósága – a pályázati program befejeződése után – kérdéses. Jelenleg 85 TISZK ötféle formában működik

⁵⁸ Kézdi Gábor – Surányi Éva: Egy sikeres iskolai integrációs program tapasztalatai. Hátrányos helyzetű tanulók oktatási integrációs programjának hatásvizsgálata 2005-2007. Kutatási összefoglaló. Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság. Budapest, 2008. www.biztoskezdet.hu

⁵⁹ Kádár András: A magyarországi romák oktatására vonatkozó jogi szabályozás áttekintése, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet; Kis létszámú, nemzetiségi nyelvet oktató iskolák hatósági ellenőrzése, Oktatási Hivatal, 2010.

⁶⁰ 1993. évi LXXIX. törvény és az 1993. évi LXXVI. törvény 2.§ (5)

A TISZK-ek eredeti célja az volt, hogy a költségvetési forrásokkal hatékonyabban gazdálkodó, a gazdaság igényeihez igazodó, diverzifikált képzési struktúrával rendelkező, a munkaerő-piaci keresletre rugalmasan reagálni képes szakképző intézményrendszer alakuljon ki, amely tényleges választási lehetőséget kínál a tanulók számára. További célként fogalmazódott meg, hogy a tartalmi, módszertani fejlesztések megvalósulásával, a foglalkoztathatósághoz szükséges kompetenciák kialakításával és fejlesztésével, a képzési rendszer azokat a naprakész ismereteket adja át, amelyekre a gazdaság igényt tart. A TISZK-ekkel szemben elvárás volt a magas lemorzsolódási arányok csökkentése, a munkaerő-piaci (re)integráció valamint a pályaaorientáció elősegítése és a nyomon követés is.⁶¹

A szakképzési rendszer fő problémája, hogy jelenleg éppen olyan heterogenitás jellemzi, mint az átalakítás előtt, ami csökkenti az átláthatóságot, a koherenciát, erőteljesen megnehezítve a rendszer hatékony szabályozását és működését. A TISZK-ek nagy részének térségi jellege is hiányzik, hiszen létrejöttüket sokkal inkább kapcsolati rendszerek határozták meg, mint a térségi elv.

A hatékony és irányítható intézményrendszer kialakítása érdekében a TISZK-ek szabályozásának módosításra van szükség. Az átalakításnak a költséghatékonyság növelése mellett célja, hogy munkaerő-piaci szempontból relevánsabb képzésszerkezet jöjjön létre, kevesebb lemorzsolódó, a képzésből szakmai végzettség nélkül kihulló fiatal legyen, és egy átláthatóbb, a változásokra, gazdasági igényekre rugalmasabban reagáló szakképzési rendszert érjünk el.

A tudásalapú gazdaság fontos ismérve az új ismeretek átadása, a készségek begyakorlása. Az ismeretátadás helyszíne az iskola, de tanulni nem csak fiatal életkorban szükséges, mert a technikai haladással felgyorsul az ismeretek elavulása, másfelől a felnőtt korban 5-6-szor is szakmát kell váltani. A nemzetközileg egységes módszertan alapján végzett vizsgálatok szerint **házánk felnőtt lakosságának mindössze 9%-a vesz részt oktatásban/képzésben.** Ezzel Magyarország utolsó az unió tagállamai között, ahol a képzésben résztvevők aránya átlagosan 36%-os. A felnőttkori tanulást súlyos aránytalanságok jellemzik. Akiknek a legnagyobb szükségük lenne a tanulásra, azok nem vesznek részt benne: az alacsony iskolai végzettségűek, az idősebbek és a kistelepüléseken élők részvétele a felnőttkori tanulásban messze elmarad a szükségéstől. Aki nem tanul felnőtt korban, az elveszíti a megszerzett tanulási képességét vagy az iskolában meg sem szerzett ismereteket nem pótolja. A tanulatlan ember esik ki legkorábban a munkaerőpiacról vagy be se tud lépni, ami a szociális-társadalmi problémák felhalmozódásához járul hozzá.

Komoly probléma, hogy a 16 év feletti lakosság 51 %-a még mindig digitálisan írástudatlan. Különösen nagy a lemaradás – az idősek mellett – **a munkanélküliek, a hátrányos helyzetűek, a kistelepüléseken élők és alacsony végzettségűek körében, akiket szinte csak a felnőttképzés keretében lehet megszólítani.** Az információs társadalom nyújtotta előnyökből való kimaradás tovább mélyíti a társadalmi egyenlőtlenségeket, ezért az IKT eszközök és az ezek segítségével megvalósuló e-Befogadás⁶² megvalósulása segítheti az elmozdulást a gazdasági és a társadalmi életben, hozzájárulhat a földrajzi, társadalmi differenciák csökkentéséhez, kompetenciák fejlesztéséhez, munkakereséshez, a társadalom több

⁶¹ Nemzeti Fejlesztési Terv Humán erőforrás-Fejlesztés Operatív Programjának szakképzést érintő intézkedései. Szakképzési Szemle, 2004. ősz

⁶² Az e-Befogadás (e-Inclusion) az Európai Unió - digitális írástudás növelésre, a digitális társadalomba történő széleskörű befogadásra irányuló - szakpolitikája.

szempontból is aktív, kereső tagjává váláshoz. Ezért a felnőttképzés prioritásai között kiemelt helyet kell kapjon a **digitális írástudás fejlesztése**.⁶³

Ösztöndíj programok

Az általános- és középiskolába valamint a felsőoktatásba járó hátrányos helyzetű és roma tanulók sikerességének elősegítését több állami és magánösztöndíj program is célként tűzte ki.

A legtöbb tanulót segítő tanulmányi ösztöndíjprogram (melyet először az **Magyar Cigányokért Közalapítvány** majd a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány kezelt) kifejezetten roma diákokat célzott. A programban, mely 2000-ben indult, az utóbbi időben évente átlagosan mintegy 10 ezer felső tagozatos, középiskolás tanuló és felsőoktatási hallgató részesülhetett⁶⁴.

Az Útravaló Ösztöndíjprogram 2005-ben indult, átfogó célja a hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének elősegítése, a fiatalok továbbtanulásának, szakma-, érettségi- és diplomaszerezési esélyeinek javítása, valamint a természettudományos érdeklődésű tanulók tehetséggondozása. Az Útravaló anyagi és – mentori rendszerén keresztül – szakmai támogatást nyújt 7. és 8. osztályos általános iskolai illetve az elsődleges célcsoportot alkotó középiskolai tanulók számára. Az Útravaló keretein belül három esélyegyenlőségi és egy tehetséggondozó alprogram működik (*Út a középiskolába*, *Út az érettségihez*, *Út a szakmához* ösztöndíjak, *Út a tudományhoz* alprogram), melyekben folyamatosan mintegy 20.000 tanuló és közel 11.000 mentor-pedagógus vesz részt. A program erőssége, hogy a tanulót nem csak anyagi juttatás, hanem mentor is segíti.

A Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetséggondozó Programjának célja, hogy nagyobb arányban tanulhassanak eredményesen nappali tagozatos, érettségis adó középiskolában a legszegényebb, legképzetlenebb szülők gyermekei. A kiválasztott tanulók egy előkészítő év keretében pótolják különböző hiányosságait, hogy így megfelelő alapokkal folytathassák középiskolai tanulmányaikat olyan középiskolákban (és kollégiumokban), amelyek a felsőfokú továbbtanulásra való felkészítésben a legeredményesebbek között vannak. A program 2000-ben indult, a bevonatok száma a 2011/2012-es tanévre 3000 tanulóra, 23 intézménypárra (középiskola és kollégium) nőtt.⁶⁵ A 2008-as ÁSZ jelentés szerint az AJTP-ben résztvevő (14-19 éves) diákok 82%-a bekerült a felsőoktatásba, 95%-a jogosítványt, 89%-a ECDL bizonyítványt, 93%-a nyelvvizsgát szerzett.

2004-ben alprogramként jelent meg a **Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Kollégiumi Programja** (AJKP), mely a fenti célt a kollégiumok által alkalmazható eszközrendszer segítségével igyekszik elérni. Az AJKP jelenleg 11 kollégiumban és az azokkal szorosan együttműködő (a 9. évfolyamhoz kapcsolódó előkészítő évet vállaló) érettségis adó középiskolákban működik. A tanulók az előkészítő év után csak a kollégiumi csoportban maradnak együtt, a különböző középiskolákban integráltan folytatják tanulmányaikat. 2012 szeptemberében majdnem 900 tanuló kezdi meg az évet az 5 évfolyamon a az AJKP keretein belül. 2007-ben indult a **Halmazottan Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Kollégiumi – Szakiskolai Programja** (AJKSZP), melyben 2012-ben

⁶³ Digitális Írástudás Akcióterv Monitoring jelentés, 2009.

⁶⁴ A magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértéke és hatékonysága. Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet. 2008.

⁶⁵ www.ajtp.hu

605 fő vesz részt. A bevont intézmények (7 kollégium és 13 szakiskola) vállalják, hogy a belépő évfolyamok esetében a tanulók legalább 85 százalékát versenyképes szakmához juttatják. Mindhárom Arany János program jogszabályokban rögzített követelmények szerint, pedagógiai többlettámogatással és szociális jellegű támogatással is segíti a tanulókat.

A Felsőoktatási Mentorprogram az Oktatási Minisztérium esélyegyenlőségi stratégiájának részeként 2005 óta működik a hátrányos helyzetű fiatalok felsőfokú tanulmányait elősegítő esélyegyenlőségi programként. A program célja az érintett fiatalok felsőfokú tanintézménybe való bekerülési esélyeinek növelése, a követelmények sikeres teljesítése és a későbbiekben a munkaerőpiacon való elhelyezkedés lehetőségének bővítése.

Fontos megemlíteni a nem állami és uniós forrásokból működő **Romaversitas Alapítvány** tevékenységét, mely 1996-os megalakulása óta körülbelül 200 roma hallgatót segített tanulmányai befejezéséhez. Az elmúlt évek során a program diplomázási aránya több mint 80%⁶⁶.

6. A munkavállaláshoz való hozzáférés

Magyarországon ma jóval kevesebben (kb. 3,8 millióan) dolgoznak, mint ahány munkaképes lakosa van az országnak – szögezi le a Széll Kálmán terv⁶⁷. A stratégiai dokumentum az állam eladósodásának egyik okaként említi az alacsony foglalkoztatottság nyomán keletkező állami bevételkiesést, illetve kiadásokat. Az Új Széchenyi Terv rámutat arra, hogy a foglalkoztatás növelésének elsődleges útja a foglalkoztatottak iránti kereslet növelése, azaz a munkahelyteremtés, a vállalkozások – különösen a kis- és közepes vállalkozások – támogatása. Az alacsony foglalkoztatás gazdasági következményei szoros összefüggésben állnak a társadalmi következményekkel, illetve „költségekkel”.

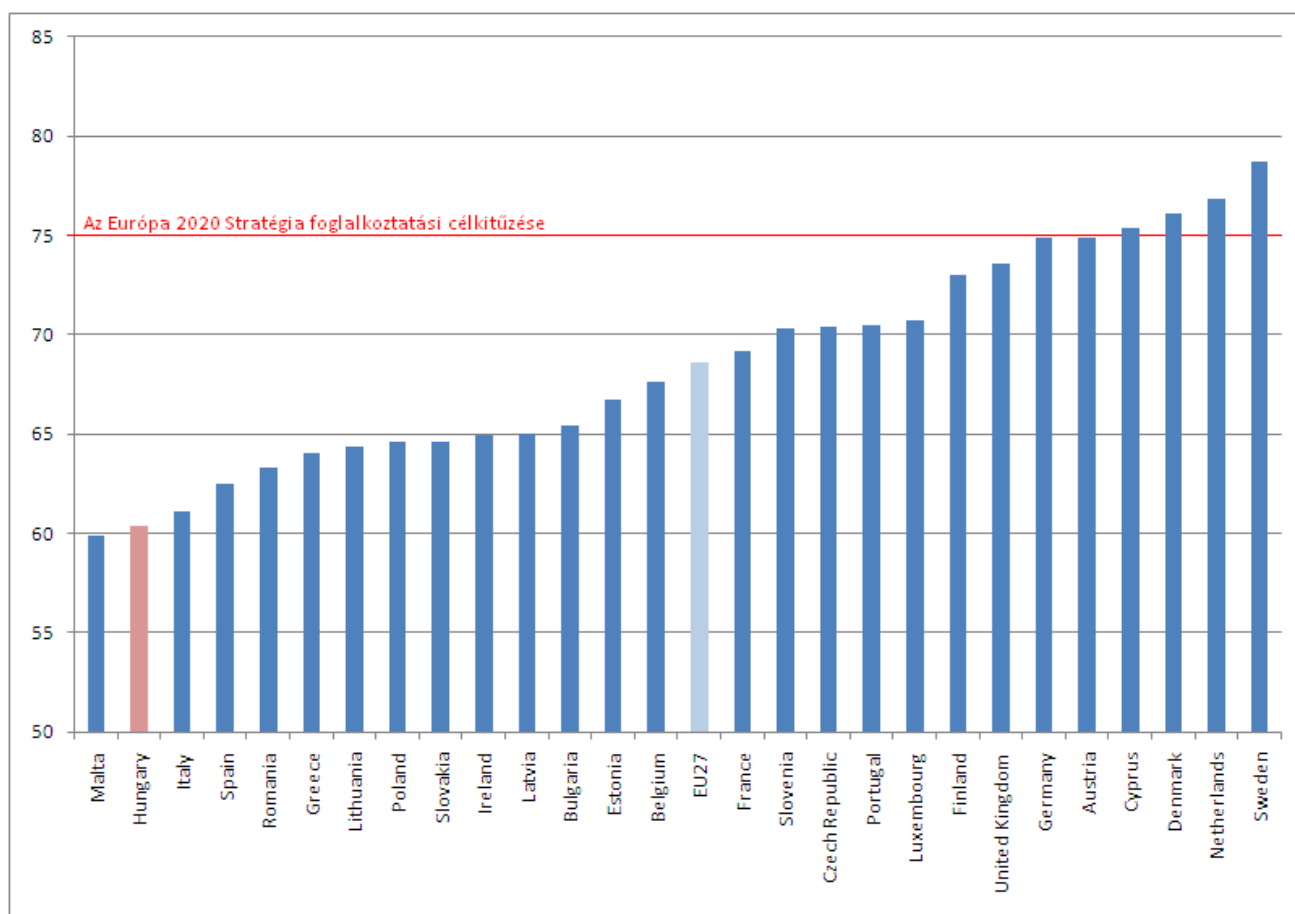
A magyar munkaerő-piaci helyzet legfontosabb jellemzője a tartósan alacsony munkaerő-piaci részvétel, ami a **kirívóan alacsony foglalkoztatási szintnek**, valamint az **átlagosnál valamelyest magasabb munkanélküliségnek** az eredője.⁶⁸ Magyarország az egyik legalacsonyabb foglalkoztatási szinttel rendelkező uniós tagország, hazánknál egyedül Málta rendelkezik alacsonyabb foglalkoztatási mutatóval az Európai Unióban. Az elmúlt évben az EU27 átlagot kissé meghaladó mértékben csökkent a foglalkoztatás, míg a munkanélküliség tekintetében az átlagnál erőteljesebb romlás volt tapasztalható. Ezzel együtt a magyar munkaerőpiac a válság munkaerő-piaci hatásai, illetve a főbb mutatók romlása tekintetében az unió középmezőnyében helyezkedik el.

⁶⁶ Romaversitas Alapítvány monitoring vizsgálata-Összefoglaló tanulmány, Kurt Lewin Alapítvány 2011. január

⁶⁷ Széll Kálmán Terv. Összefogás az adósság ellen. 16. o.

⁶⁸ A foglalkoztatási szint az EUROSTAT adatai szerint 2010-ben a 20-64 éves népesség körében Magyarországon 60,4%; míg a munkanélküliségi ráta 11,2 %-os volt

A 20-64 éves népesség foglalkoztatási rátája az Európai Unió országaiban, 2010.

Forrás: EUROSTAT, Statistics database, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

A gazdasági válság hatására – a korábbi stagnálást követően – romlott a munkaerő-piaci helyzet Magyarországon. Az elmúlt két évben az EU27 átlaghoz hasonló mértékben csökkent a foglalkoztatás, míg a munkanélküliség tekintetében az átlagnál erőteljesebb romlás volt tapasztalható. Ezzel együtt a magyar munkaerőpiac a válság munkaerő-piaci hatásai, illetve a főbb mutatók romlása tekintetében az unió középmezőnyében helyezkedik el.

A munkanélküliségi ráta, valamint a regisztrált álláskeresők számának csökkenése, illetve a foglalkoztatási ráta növekedésének újbóli beindulása 2011. év első felében arra enged következtetni, hogy a mélypontra már túllendült a magyar munkaerőpiac. Ezzel kapcsolatban ugyanakkor továbbra is óvatosságra intenek azok a közösségi és hazai elemzések, melyek a foglalkoztatás-bővülés (illetve munkahelyteremtés) nélküli gazdasági növekedés jelenségét prognosztizálják.

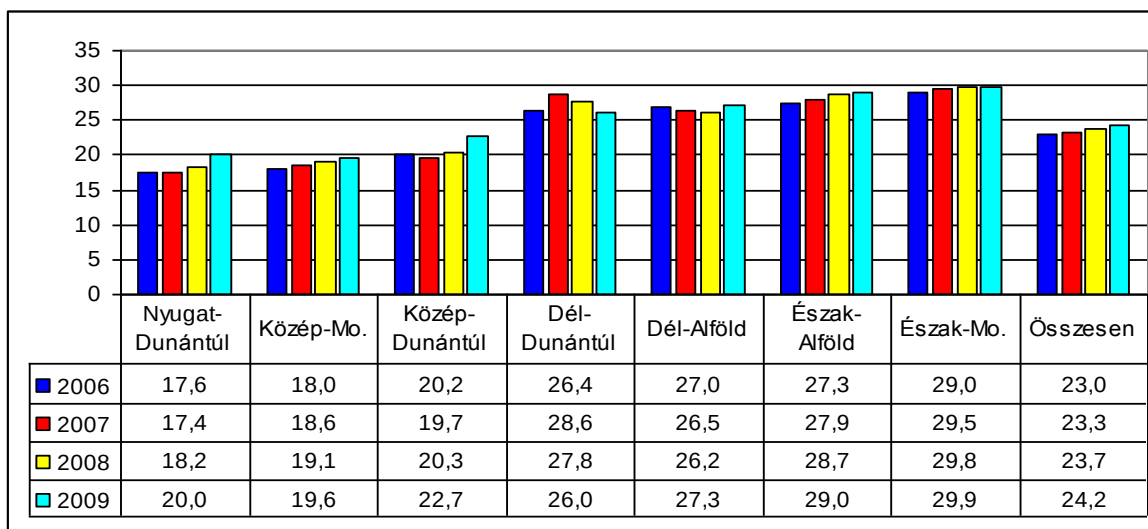
A szegénység kialakulása és fennmaradása – egyéb iskolázottsági és szociológiai tényezők mellett – a foglalkoztatottság hiányára vezethető vissza. Ez a megállapítás ugyanakkor fordítva is igazolható: a hátrányos helyzetűek munkaerő-piaci belépésének esélye erősen korlátozott. Magyarországon a foglalkoztatási rátában tartós emelkedést nem sikerült elérni, a hazai foglalkoztatási ráta európai összehasonlításban rendkívül alacsony, 55 %. A magyar munkaerőpiacot jellemző alacsony foglalkoztatási ráta elsősorban az **alacsony iskolai végzettséggel rendelkező népesség** magas inaktivitására vezethető vissza, amely mindkét

nemnél és a munkaerőpiacon egyébként legaktívabbnak számító középkorosztálynál is megfigyelhető. A kilencvenes évek elején a nagyvállalati szektorból kiszorult, alacsony képzettségű munkavállalók munkaerő-piaci helyzete nem javult az utóbbi években, jelentős részük nem dolgozik, vagy munkahelye instabil, bizonytalan. Magyarországon a 15–64 éves alapfokú iskolai végzettségűeknek csak 25,9%-a minősült foglalkoztatottnak 2010-ben, míg az EU-27 átlaga 45,1% volt. Ennél jóval kisebb a foglalkoztatási ráta elmaradása a középfokú végzettséggel rendelkezők esetében (Magyarország: 61,1%; EU-27: 68,4%) és csak csekély különbség érzékelhető a felsőfokú végzettségűek hasonló adatai között (Magyarország: 77,8%; EU-27: 82,3%). Ezekből az adatokból egyértelműen következik, hogy a társadalmi felzárkózást segítő foglalkoztatási, szociális és oktatási/képzési beavatkozások célcsoportjait elsősorban az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők alkotják.

A foglalkoztatás szempontjából hátrányos helyzetűek közé sorolhatók továbbá az **idősebb**, nyugdíj előtt álló korosztályok, **a gyermekvállalást követően a munkaerőpiacra visszatérő nők**, valamint a **megváltozott munkaképességű** és fogyatékos emberek. Alacsony továbbá a 15–24 éves korosztály munkaerő-piaci részvétele is. A **fiatalok** távolmaradását főként az oktatási, képzési idő meghosszabbodása indokolja, ugyanakkor jelentősen megnőtt az iskola befejezése utáni munkahelykeresés ideje is, a tanulás melletti rendszeres munkavégzés pedig továbbra sem tekinthető tipikusnak.

Jelentősek a **foglalkoztatás területi egyenlőtlenségei**. A foglalkoztatási ráta a Közép-magyarországi régióban a legnagyobb, második és harmadik helyen a Nyugat-dunántúli régió, illetve a Közép-dunántúli régió található. A legrosszabb foglalkoztatási helyzettel Észak-Alföld és Észak-Magyarország rendelkezik.

Foglalkoztatott nélküli háztartásban élők aránya régióként és összesen, 2006–2009, %

Forrás: Gyermek és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon, 2006–2009. KSH, 2011. Kézirat

A fent felsorolt problémák különösen erőteljesen, kumulálva jelentkeznek a munkaerő-piaci szempontból leghátrányosabb helyzetű **roma népesség** esetében. A rendszerváltást követő gazdasági átalakulás különösen súlyosan érintette azokat az ágazatokat, amelyek nagy arányban foglalkoztattak romákat, így ők tömegesen veszítették el állásukat (egyes becslések szerint az 1990-es évek elején romák által betöltött munkahelyek 55%-a szűnt meg, szemben

az összes munkahely 33 százalékával).⁶⁹ Többségük később sem tudott visszatérni a munkaerőpiacra, foglalkoztatásuk problémája tartóssá vált, a nehézségek pedig tovább öröklődtek. A szakterületi politikák nem voltak képesek kivezető utakat mutatni a kialakult csapdahelyzetekből. A cigány népesség foglalkoztatási szintje kevesebb mint fele, munkanélküliségi rátájuk három-ötszöröse a nem cigány lakosságénak. A *Central European Management Intelligence* (CEMI) 2006-os elemzése szerint bár a romák a népesség kb. 7%-át alkotják, a foglalkoztatottaknak csak kb. 2–2,5%-a roma (75-90 ezer fő), a regisztrált munkanélkülieknek viszont 25-30%-a (100-130 ezer fő).⁷⁰ Az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének kisebbségi megkülönböztetést vizsgáló kutatása⁷¹ alapján a magyarországi romákat érinti leginkább a munkaerő-piaci diszkrimináció az Unióban. Az elmúlt 5 évben 68, az utóbbi 12 hónapban 47%-uk érezte úgy, hogy munkakeresés közben negatív diszkriminációnak volt kitéve. A roma népességet sújtó problémák hosszú évek óta megoldatlanok; iskolázottsági, foglalkoztatottsági elmaradásuk pedig évtizedekre konzerválódott.

A roma népesség és a hátrányos helyzetű területek lakossága, mely túlnyomórészt falusias környezetben él, a rendszerváltozást követően nem vehetett részt a mezőgazdaságban végezhető, nagy élők munkát igénylő foglalkoztatásban, mert a mezőgazdaságban eddig a gépesített nagyüzemi termelésre helyeződött a hangsúly. Az ország kiváló mezőgazdasági adottságai ellenére eddig nem volt kitűzött cél a falusi lakosság részére az élelmiszer-önellátás, a helyi termelés és a helyi fogyasztás összekapcsolása (pl. a közétkeztetésben). Emiatt komoly élők munka-igényes foglalkoztatási lehetőségtől esett el a lakosság, bár ez még a hátrányos helyzetű falusi környezetben is munkát biztosíthatott volna.

Az alacsony foglalkoztatottság problémájára eddig nem születtek hathatós és hosszú távú megoldások. **A foglalkoztatási szint tartós javítását a foglalkoztatási programok önállóan nem képesek biztosítani: új, versenyipiaci, fenntartható munkahelyekre van szükség, ehhez pedig „csak és kizárólag a vállalkozókon keresztül vezet az út”.**⁷² A kormányzat elsődleges gazdaságpolitikai prioritása, hogy tíz év alatt egymillió új és adózó munkahely jöjjön létre Magyarországon, ez pedig csak a hazai gazdaság- és foglalkoztatáspolitikai, valamint hosszabb távon az oktatási, képzési, szociális és egészségügyi politikák összehangolt, hatékony és célzott működtetésével lehet elérni.

7. Az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés

Az ország népességének általános egészségi állapota meglehetősen kedvezőtlen képet mutat. A helyzet közismert jellemzője, hogy Magyarországon **a születéskor várható átlagos élettartam mutató lényegesen elmarad még a szerény gazdasági teljesítmény alapján elvárható értéktől is.** E mellett az általánosan kedvezőtlen helyzet mellett különösen súlyos

⁶⁹ Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Programiroda: Cigánynak lenni Magyarországon, 2002.

⁷⁰ Central European Management Intelligence (CEMI): Makro egyensúly és gazdasági növekedés, 2006.

⁷¹ Európai Alapjogi Ügynökség, Tanulmány az európai uniós kisebbségekről és megkülönböztetésről: Jelentés a fő eredményekről, 2009.

⁷² Új Széchenyi Terv. A talpra állás, megújulás és felemelkedés fejlesztéspolitikai programja. 2011. január. 19. o.

problémát jelentenek az egészségi állapotban tapasztalható jellemző **területi különbségek**, melyek pontosan követik a társadalmi-gazdasági különbségeket.⁷³

Az egészségügyi ellátásban a társadalmi hátrányok szempontjából **az alapszolgáltatások hiányosságai jelentik a legerősebb hozzáférési problémákat**. Az utóbbi időszakban az alapszolgáltatásokat tekintve a népességszám csökkenése ellenére romlott az ellátottság mutatója. Szegmentált ellátórendszert jellemző adat, hogy az orvosok lakosságszámhoz viszonyított száma Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a legalacsonyabb (még annak ellenére is, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megye mellett itt történt a legszámottevőbb javulás).

A 46/2003. (IV.16.) OGY határozat szerint működő **Nemzeti Népegészségügyi Program** fő fókusza a **népegészségügyi célú, célzott szűrővizsgálatok** működtetése. Az intézkedések között ugyan megjelennek a kifejezetten hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat érintő intézkedések, pl. iskolai felvilágosító, nevelő programok, ám ezek jelenlegi mennyisége, szervezettsége nem elegendő ahhoz, hogy a területen szükséges változások elinduljanak.

Komoly egyenlőtlenségek vannak a gyermekek egészségi állapotában és az egészségügyi ellátásokhoz való hozzáférésükben is. Ezért nagyrészt a szociális tényezők a felelősek. A gyermekeket érintő halálozások és egészségi problémák 30–50 %-a hozható összefüggésbe a szülők hátrányos társadalmi-gazdasági helyzetével. Az egészségfejlesztés az élet első éveiben a leghatékonyabb, de a jó egészség már a fogantatás előtt megalapozódik.

A **terhesség-megszakítás nagy mértékben jelen van a hátrányos helyzetű családok, nők életében**. Az ÁNTSZ Országos Tisztiorvosi Hivatalának adatai szerint 2010-ben a Családvédelmi Szolgálatnál megjelent **kérelmezők 45%-a nem védekezett** a nem kívánt terhesség ellen, azaz nem élt a fogamzásgátlás egyik lehetőségével sem (pl. természetes módszer, óvszer, fogamzásgátló tabletta). Körükben többen a fogamzásgátló eszközök, tabletták **magas árára hivatkoznak**, ami miatt nem védekeztek, de ezen kívül egyéb módszert, eszközt nem használtak. 2010-ben a terhesség-megszakítást kérelmező nők 12%-a 1 éven belül ismételten kérelmezte a terhesség-megszakítást. A fenti adatok alapján felmerülhet, hogy a kérelmezők egy része a terhesség-megszakítást használja, alkalmazza fogamzásgátlási módszerként.

A **nem tervezett, nem akart terhesség a perinatális és a csecsemő mortalitás jelentős rizikófaktor**a. Ugyanez igaz a **tinédzser-terhességekre** is. A fiatal anyák újszülöttjei nagyobb valószínűséggel születnek koraszülöttként, kisebb súllyal. Az alacsony születési súly megnöveli az egészség-károsodás rizikóját újszülött korban és később is.

A **koraszülöttek aránya Magyarországon 8,4% (KSH 2009), ami az uniós átlag felett van**, és közel kétszerese az észak-európai országok arányszámának. A koraszülés csak részben vezethető vissza egészségi **okokra**, nagyobb szerepe van az **anyák iskolázottságának, rossz életkörülményeinek, egészségtelen életmódjának**.

⁷³ Ádány Róza: A magyar lakosság egészségi állapota, különös tekintettel az ezredforduló utáni időszakra. Népegészségügy / 86. évfolyam 2. szám

Koraszülöttek (kis súlyú élveszülöttek) aránya régióként, településnagyság, az anya iskolai végzettsége és születési súly szerint (%) (KSH)

	2006	2007	2008	2009
<i>Összesen</i>	8,3	8,2	8,3	8,4
Régió				
Közép-Magyarország	7,7	7,2	7,2	7,2
Közép-Dunántúl	7,4	7,7	7,6	7,3
Nyugat-Dunántúl	7,2	6,8	7,6	7,8
Dél-Dunántúl	8,4	9,0	8,7	9,4
Észak-Magyarország	10,0	10,3	10,1	10,3
Észak-Alföld	9,6	9,7	9,6	9,9
Dél-Alföld	7,7	7,6	8,2	7,8
Településnagyság				
0–999	9,6	10,0	10,7	9,9
1000–1999	9,4	9,6	9,6	9,7
2000–4999	8,8	9,5	9,3	9,1
5000–9999	8,6	8,2	8,5	8,9
10 000–19 999	7,9	8,0	7,5	7,8
20 000–49 999	7,7	7,7	7,9	8,2
50 000–x	7,9	7,2	7,3	7,5
Anya iskolai végzettsége				
Alapfokú vagy alacsonyabb	13,5	14,1	14,0	13,9
Középfokú érettségi nélkül	8,1	8,0	8,3	8,1
Középfokú érettségivel	6,8	6,7	6,8	7,1
Felsőfokú	5,9	5,6	5,7	6,1
Születési súly				
< 1500 gramm	1,3	1,4	1,3	1,4
1500–2500 gramm	7,0	6,8	6,9	7,0

Forrás: Gyermek és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon, 2006–2009. KSH, 2011. Kézirat

A **csecsemőhalandóság** arányait tekintve szoros összefüggés mutatható ki a területi hátrányok, és az anya alacsony iskolai végzettsége között. A csecsemőhalandóság az egészségügy fejlettségének mutatója, továbbá az egyik legjelentősebb társadalmi-gazdasági fejlettségi mutató.

**Csecsemőhalandóság régiók, településnagyság és az anya iskolai végzettsége szerint
(ezrelék)(KSH)**

	2006	2007	2008	2009
<i>Összesen</i>	5,7	5,9	5,6	5,1
Régió				
Közép-Magyarország	5,1	4,9	4,9	3,5
Közép-Dunántúl	5,4	6,4	5,3	4,4
Nyugat-Dunántúl	4,9	5,4	4,4	5,4
Dél-Dunántúl	5,4	6,5	4,6	5,0
Észak-Magyarország	9,0	9,5	8,8	8,1
Észak-Alföld	5,3	5,2	4,6	5,6
Dél-Alföld	5,2	5,2	6,9	6,1
Településnagyság				
0–999	8,5	9,2	8,4	5,8
1000–1999	5,3	6,7	6,2	7,0
2000–4999	6,1	6,6	6,3	6,3
5000–9999	6,5	5,6	5,7	5,6
10 000–19 999	6,4	6,0	4,2	4,4
20 000–49 999	4,2	4,8	6,0	5,5
50 000–x	5,1	5,2	4,8	4,0
Anya iskolai végzettsége				
Alapfokú vagy alacsonyabb	10,7	12,2	9,4	10,1
Középfokú érettségi nélkül	5,9	5,0	5,5	4,4
Középfokú érettségivel	4,4	4,3	4,5	4,3
Felsőfokú	2,9	3,4	3,8	3,0

*Forrás: Gyermek és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon, 2006–2009. KSH, 2011.
Kézirat*

A **fiatalkori terhességek** társadalmi hátrányok általi jelentős meghatározottságát jellemzi, hogy ezek aránya Észak-Magyarországon közel háromszor akkora, mint a Nyugat-Dunántúlon.

**Fiatalkori terhességek aránya régiók, településnagyság és az anya életkora szerint
(ezrelék) (KSH)**

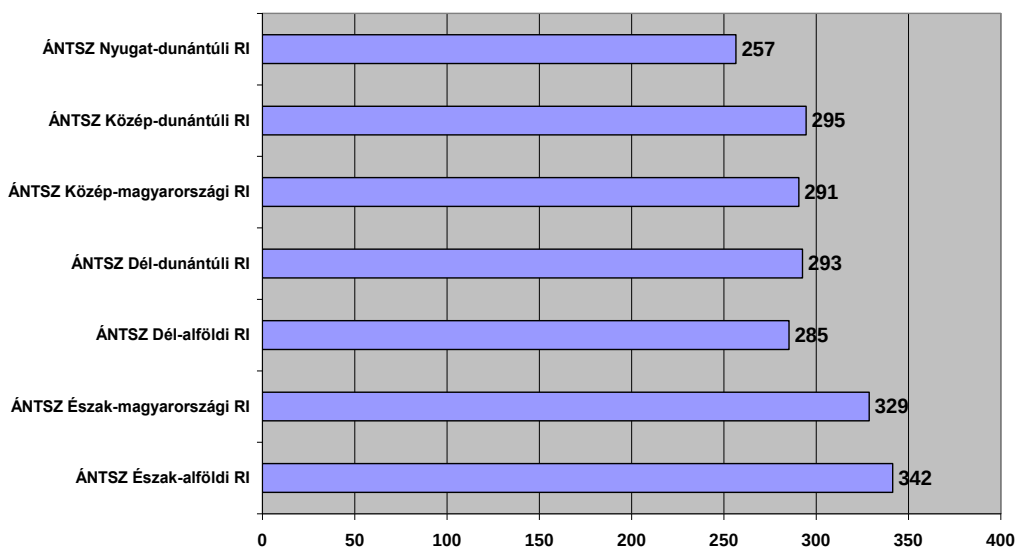
	2006	2007	2008	2009
<i>Összesen</i>	21,8	21,6	22,9	22,5
Régió				
Közép-Magyarország	15,9	15,9	17,4	16,9
Közép-Dunántúl	15,7	16,2	17,2	16,2
Nyugat-Dunántúl	12,6	13,2	14,8	14,5
Dél-Dunántúl	26,1	25,6	25,8	26,2
Észak-Magyarország	35,9	35,1	38,2	38,4
Észak-Alföld	29,5	28,8	30,0	29,2
Dél-Alföld	17,0	17,3	17,4	16,6
Településnagyság				
0–999	34,0	34,5	35,4	34,1
1000–1999	28,9	29,4	33,8	32,8
2000–4999	27,3	27,7	28,5	27,9
5000–9999	24,6	24,2	24,3	23,5
10 000–19 999	22,8	21,7	21,5	21,3
20 000–49 999	19,1	18,4	20,3	20,1
50 000–x	14,2	13,9	15,2	15,0
Nő életkora				
–14	4,9	5,3	5,7	5,3
15–17	27,4	26,8	28,3	27,9

Forrás: Gyermekes és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon, 2006–2009. KSH, 2011. Kézirat

A **házi gyermekorvosi** ellátottságra jellemző, hogy a hálózat hiányos, vagy egyáltalán nincs jelen ott, ahol a legnagyobb arányban élnek halmozottan hátrányos helyzetű, köztük roma gyermekek, ott alacsonyabb a 10 ezer gyermekre eső gyermekorvosi praxisok száma, így pl. a Közép-magyarországi régióban közel kétszer olyan magas, mint Észak-Magyarországon.

A **védőnői hálózat** kiemelt feladata a minden korosztályra kiterjedő prevenciós ellátás. A hátrányos helyzetű térségek eredményes védőnői ellátását nagyban hátráltatja azonban, hogy sok a betöltetlen állás. Az Észak-alföldi régióban 2007-ben az állások 10%-a nem volt betöltve, illetve számos körzetet tartós helyettesítéssel tudnak csak ellátni. Emiatt a jogszabályban megengedettnél (250 fő) lényegesen magasabb a hátrányos helyzetű régiókban az egy védőnőre jutó ellátottak száma.

Egy betöltött területi védőnői állásra jutó ellátandók számának alakulása
(OSZMK, 2007. december 31.; OEP, 2008. szeptember)

Az egészségügyet érintő összetett probléma kezelésekor fontos figyelembe venni azt a tényt, hogy az Alapjogi Ügynökség kutatása szerint⁷⁴ az elmúlt egy évben a magyar romák 18 %-a tapasztalt hátrányos megkülönböztetést az egészségügyben.

A roma lakosság körében az egészségi állapot terén is jelentkezik, a más kutatásokban is jelzett depriváció, valamint az igen kedvezőtlen egészségi mutatók. Az ország átlagát jellemző mutatók alatti értéket találhatunk a legtöbb téren: a 19 éves kor feletti roma népesség 66,3 %-a szenved valamilyen betegségben, 16,1 %-a egynél több betegségben, illetve 23 %-a egyszerre 3 vagy több betegségben. **A leggyakrabban előforduló 20 belgyógyászati betegségcsoport nagyobb részében a romák betegségearánya legalább kétszerese a teljes népességnek** (pl. daganatos megbetegedések), hat megbetegedés esetében pedig több mint ötszöröse (pl. asztma, gyomor megbetegedései), és háromban (látáskárosodás, vashiányos vérszegénység, tüdő fertőző megbetegedései) több mint tízszerese.⁷⁵ A magasabb arányú megbetegedések is igen jelentős mértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy a romák között roppant magas (15,4%) a megváltozott munkaképességűek, a rokkantnyugdíjasok aránya.⁷⁶

Az egészséget befolyásoló rizikófaktorok közül **a dohányzás:** a roma lakosság 77,4%-a dohányzik szemben az összlakosság 31,4%-val, a **magas vérnyomás:** a roma lakosság 87%-a szenved magas vérnyomásban szemben az összlakosság 32 %-ával, valamint **táplálkozási problémák,** és a **prevenációs tevékenységek hiánya** egyértelműen az egészségi állapotot befolyásoló tényezőknek bizonyulnak.⁷⁷ Egy Szabolcs- Szatmár Bereg megyében végzett kutatásban a következőket állapították meg: az aktív dohányzás és a környezeti dohányfüst-ártalom szignifikánsan gyakoribb a romák, mint a nem romák között. A romák több mint kétharmad részben 18 éves kor alatt gyújtott rá az első cigarettára, a nem romák között ennek aránya csupán 50%. Nagyon korai kezdet (12 éves kor alatt) a romák között 14,9%-ban fordult elő, szemben a nem romák 2,5%-ával. Kivétel nélkül mindenki dohányzott a korábbi

⁷⁴ Európai Alapjogi Ügynökség, Tanulmány az európai uniós kisebbségekről és megkülönböztetésről: Jelentés a fő eredményekről, 2009.

⁷⁵ Babusik Ferenc, Az esélyegyenlőség korlátai Magyarországon. L'Harmattan Kiadó, 2005. 60-90. o.

⁷⁶ Babusik Ferenc, A szegénység csapdájában. Delphoi –Consulting, 2004. 3-4. o.

⁷⁷ Egészségfelmérés, 2009. KSH valamint Roma lakosság egészségügyi állapot kutatás, 2009. Eduinvest. 29. o.

években, a romák között kétharmad, a nem roma származásúak között 50% volt a dohányzók aránya. Tíz roma nőből csak egy döntött úgy, hogy nem dohányzik a várandóssága alatt, míg a nem roma származásúak esetében az arány 66%. A romák - elsősorban a férj/élettárs otthoni dohányzása miatt⁷⁸ - 2,5-szer gyakrabban voltak kitéve környezeti dohányfüst-ártalomnak (passzív dohányzás).

Tapasztalatok szerint a romák a térítésmentes egészségügyi ellátást (64,2 %-uk soha nem vagy ritkán) sem veszik igénybe,⁷⁹ amelynek oka a rossz anyagi és szociális körülményeikből adódik: nincs módjukban eljutni a szűrővizsgálatokra, nem tudják megfizetni a gyógyszereket, nincs kire bízni a gyermeket stb. A hátrányos helyzetű családok elsődleges szempontja a létfenntartás, a mindennapi megélhetés biztosítása, nem pedig az egészségmegőrzés, a betegségek megelőzése.

8. A lakhatáshoz és az alapvető szolgáltatásokhoz való hozzáférés

A magyarországi lakásviszonyok jellemző problémái a közmű, illetve lakáshitel tartozások, a (szociális) bérlakások alacsony aránya, illetve hiánya, valamint a rendkívül súlyos lakhatási problémák területi koncentrációja, a lakókörnyezetet is meghatározó szegregáció.⁸⁰

A lakás, lakhatás költségeinek fedezésével kapcsolatos problémákat kiemelt kérdésként kezeli az Európa 2020 Stratégiához kapcsolódó Nemzeti Reform Programunk is. A háztartások szegénységi mutatóit, illetve a gyermekszegénységet tekintve kiemelt jelentősége van a lakáshitel, illetve rezsiköltségek emelkedő terheinek. A lakhatás biztonságának megrendülése a gazdasági válság körülményei között az alsóbb jövedelmi csoportokhoz sorolható széles rétegek számára lehet a szegénység legsúlyosabb formáihoz vezető út kezdete.

A kétezres évek eleje óta gyakorlatilag megduplázódott az áram-, a gáz- és a távhőszolgáltatók felé tartozók száma. Kutatási adatok⁸¹ szerint 2003-ban mintegy 596 ezer ember volt adós különböző összegekkel, 2009-ben ez a szám már 1 129 ezer volt. Az áramhátralékosok 66 százalékkal vannak többen, mint korábban, a gáztartozással rendelkezők száma pedig közel a hétszeresére emelkedett. Erre a jelentős emelkedésre a gáz árának növekedése lehet a magyarázat: ez 2003 és 2009 között a háromszorosára nőtt. Noha az egy főre jutó tartozás alig több mint 30 e Ft, jelentősen nőtt azok száma, akiknek lejárt tartozása három-hat hónapos.

A hátralék felhalmozódásának megakadályozását célozza a lakásfenntartási támogatás, csakhogy a lakásfenntartási támogatást kevés helyen nyújtják természetben, így a készpénz belefolyik a családi kasszába, és „általános jövedelem-kiegészítésként funkcionál”.

⁷⁸ Koraszülő roma és nem roma nők összehasonlítása Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei adatok alapján, Balázs Péter, Kristie L. Foley, Rákóczi Ildikó, Greczer Andrea.

⁷⁹ Roma lakosság egészségügyi állapot kutatás, 2009. Eduinvest. 29. o.

⁸⁰ E problémákat érintő stratégiatervezet a Nemzetgazdasági Minisztérium Otthonteremtési stratégiája. Szakmai vitairat, 2011. május.

⁸¹ Herpai Balázs: A lakossági díjhátralékok alakulása egy felmérés tükrében. Esély – Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat, 2010/6.

A szociális törvény rendelkezik az adósságkezelési szolgáltatásról, amely akkor nyújt segítséget, ha már összegyűlt egy nagyobb összegű díjhátralék. A törvény csupán a 40 ezer lakos feletti városok számára teszi kötelezővé e szolgáltatást, a többi településen a képviselő-testületre bízzák a döntést. Ennek következtében a települések mindössze 4–5 százalékában érhető el ez a szolgáltatás.

A hátrányos helyzetben élőknek jelentene segítséget az előre fizetős mérőberendezések (kártyás órák) felszerelése. A szolgáltatók nem érdekeltek ezek felszerelésében, ezért ezeknek az eszközöknek a száma alig néhány százra tehető.

Az utóbbi évtizedek egyik legalapvetőbb lakáspolitikai problémája a (szociális) bérlakások hiánya. Az önkormányzati bérlakások aránya a 90-es évek eleji 22%-ról 4%-ra csökkent, a magántulajdonú bérlakások aránya kb. 4%.⁸² A deviza alapú lakáshitelek problémájának meghatározó oka, hogy megfelelően kiterjedt, legális bérlakáspiac híján sokan kényszerülnek erejükön felül saját lakást vásárolni. A megfelelő színvonalú lakáshoz jutás megfizethetősége az átlagos helyzetű, szülői-rokoni segítségre nem számító családoknak is komoly gondot jelent. Ennek ellenére Magyarországon a saját tulajdonú lakások aránya a legmagasabbak közé tartozik Európában, 90 százalék fölötti az arány. A lakásállomány 10-12%-a substandard színvonalú, komfort nélküli, félkomfortos, vagy szükséglakás. Legkevesebb 284.269, legfeljebb 315.085 ember él szegregált lakókörmények között, az ország lakosságának mintegy három százaléka.⁸³ A hajléktalansággal és a lakhatási kirekesztettség más formáival (pl. önkényes lakásfoglalás, jogcím nélkül lakók) érintettek, illetve veszélyeztetettek problémáira jelenleg szintén nincs hathatós, a piaci kudarcokat enyhíteni képes szakpolitikai válasz. Az Új Széchenyi Terv Otthonteremtési program fejezete⁸⁴ külön hangsúlyt helyez a bérlakások arányának növelésére, ezen belül említi a (közösségi vagy) szociális bérlakásépítést. A Kormány a lakhatásból való kizáródás megelőzésére és a kezelésére rövid- és középtávú intézkedési tervet dolgoz ki.⁸⁵

Az utóbbi évek jelentős, lakhatási, települési, térségi hátrányokat kezelni hivatott programja volt az ún. **telep-program**. Ennek célja a szegregált lakóköznyezetben élők életkörülményeinek javítása, társadalmi integrációjának erősítése volt. A fejlesztések az ún. térségi, települési szegregátumokra irányultak. Ezek meghatározására, azonosítására több módszertani megközelítés is használatos.

Az utóbbi évek **szegregátumokra** irányuló vizsgálatai eltérő képet mutatnak: 500 és több mint 1660⁸⁶ közötti szegregátumról⁸⁷ számolnak be. Az 1663 szegregátumról szóló tanulmány állításai alapján a települések negyedében tapasztalható településen belüli lakóhelyi

⁸² NEFMI Szociális, Család- és Ifjúságügyért Felelős Államtitkárság: az utcai hajléktalanság kérdésével összefüggő Rövid- és Középtávú Intézkedési Terv

⁸³ Domokos Veronika (2010): Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok területi elhelyezkedésének és infrastrukturális állapotának elemzése

⁸⁴ Új Széchenyi Terv. A talpra állás, megújulás és felemelkedés fejlesztéspolitikai programja. 182. o.

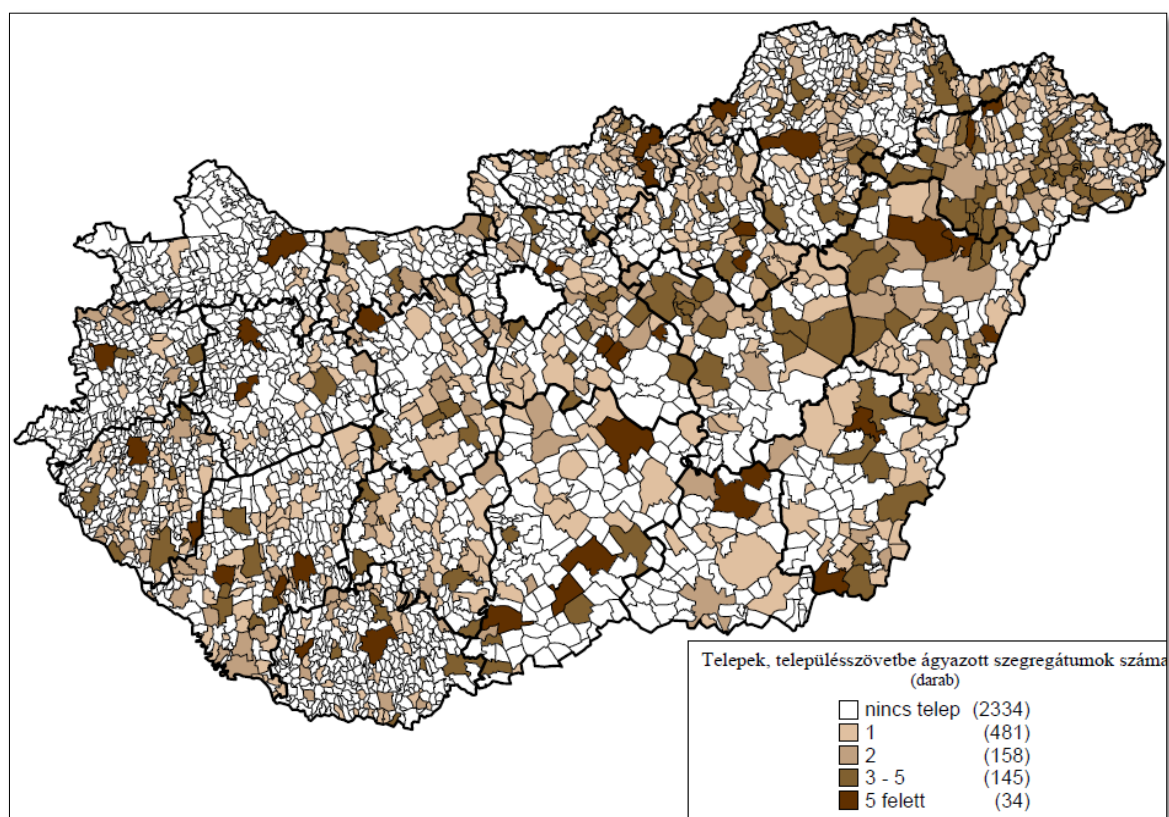
⁸⁵ NEFMI Szociális, Család- és Ifjúságügyért Felelős Államtitkárság: az utcai hajléktalanság kérdésével összefüggő Rövid- és Középtávú Intézkedési Terv

⁸⁶ Domokos Veronika (2010): Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok területi elhelyezkedésének és infrastrukturális állapotának elemzése

⁸⁷ Szegregátumnak tekintik azokat a városi területeket, amelyeken a KSH 2001-es adatai szerint az aktív korú [15-59 év közötti] lakosok legalább 50%-a nem rendelkezik rendszeres munkajövedelemmel, illetve legmagasabb iskolai végzettsége nem haladja meg a 8 osztályt. A 2000 lakos alatti települések esetében: a helyi vélekedés alapján szegény- vagy cigánytelepnek, cigánysornak tartott valamennyi, a település legszegényebb lakosai által egy tömbben lakott leromlott állapotú településrészt

szegregáció. A szegregátumok mintegy kétharmada települések szélén helyezkedik el. A telepök 14%-a településhatáron kívül található (átlagosan 3,8 km távolságra). Körülbelül 26 ezer ember él ilyen helyeken. A mintában szereplő telepök közül 17-ben se közkifolyó, se közvilágítás nincs, ezek 64,7%-a külterületen található. Az ilyen körülmények nagyon komoly veszélyt jelentenek az egészségre, és az elszigeteltség hatásait leszámítva is teljesen ellehetetlenítik az integrációt.

Telepek, szegregátumok száma és elhelyezkedése

Forrás: Domokos Veronika (2010): Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok területi elhelyezkedésének és infrastrukturális állapotának elemzése. Kézirat

A 2005–2009 között 48 településen (mintegy 3,5 Mrd forintból) valósultak meg **telepprogramok**. Ezek értékelése⁸⁸ alapján bár a programok komplexitásra törekedtek, az **egységes programszerkezet hiánya** és az egyes részprogramokat támogató **finanszírozási** háttér sokfélesége és felhasználásának **rugalmatlansága** komoly gátoló tényező volt ebben.

Az uniós források kapcsán a 2008-as ÁSZ vizsgálat egyik megállapítása szerint is „az ÚMFT operatív programjai közül csak néhány olyan akad, amely figyelembe veszi a romák hátrányos helyzetének többdimenziós jellegét. Ezért az egy-egy cél (pl. képzés, munkahelyteremtés) elérését szolgáló **egydimenziós pályázatok nem alkalmasak** a legnehezebb helyzetben élő romák valódi megsegítésére. Megállapítja továbbá, hogy „a roma népesség leghátrányosabb csoportjai bizonyos támogatásokat (pl. képzés) kiegészítő szolgáltatások (pl. utazás,

⁸⁸ A 2005–2009 közötti telepprogramok értékelését lásd: Petrovác–Somogyi–Teller: Telepeken és telepszerű lakókörnyezetben élők integrációs programjának értékelése, Városutató Kft, 2010. június.

gyermekfelügyelet megszervezése) nélkül nem tudnak igénybe venni, **következésképpen számukra általában csak a hátrányaik összetettségét figyelembe vevő komplex programok kínálnak megoldást**”.